

เป้าหมายและมรรควิธีของชีวิต

ปัญหาเรื่องเป้าหมาย (end) และมรรควิธี (means) ของชีวิตมนุษย์ เป็นปัญหา คำนวณจริยศาสตร์ที่อยู่ในความสนใจของลัทธิขงจื้อ โดยตรงมาแต่ดั้งเดิม ซึ่งนับว่าต่างกับปรัชญามนุษย์ ในแง่เมตาฟิสิกส์ที่มีฐานการเกิดขึ้นมาตามลำดับหลังจากเกิดความจำเป็นในการหาพื้นฐานมารองรับ เหตุผลที่ใช้อธิบายจริยธรรม ถึงแม้ว่านักปราชญ์ในลัทธิขงจื้อรุ่นหลังๆ ส่วนใหญ่จะมีความสำคัญหันมา จากทฤษฎีทางเมตาฟิสิกส์ เช่น เมิ่งจื่อกับสวี่นจื่อมีชื่อเสียงได้ช่วยทฤษฎีธรรมชาติของมนุษย์ ใจดวงอันเป็นที่รู้จักกันดีก็ด้วยทฤษฎีโครงสร้างจักรวาลของเขา จังโจวได้ตั้งจากทฤษฎีเรื่อง "ฉี่" และจู่มีความสำคัญในฐานะที่เป็นผู้ทำทฤษฎี "หลี่" ให้สมบูรณ์จนสามารถใช้อธิบายธรรมชาติของมนุษย์ ได้อย่างสอดคล้องกับธรรมชาติของจักรวาล เป็นต้นก็ตาม แต่ผลงานของนักปรัชญาเหล่านี้ก็ล้วนแต่ เกิดขึ้นจากจุดประสงค์อันเดียวกันคือ เพื่อใช้เป็นเหตุผลสำหรับส่งเสริมหรือปรับปรุงให้คำสอนทาง จริยธรรมของขงจื่อกลายเป็นทฤษฎีที่มีระบบระเบียบยิ่งขึ้นเอง ความพยายามของนักปรัชญาใน ลัทธิขงจื่อทุกยุคทุกสมัยจึงล้วนแล้วแต่เป็นไปเพื่อให้สามารถตีความจริยธรรมของขงจื่อได้ถูกต้อง สอดคล้องกับความเชื่อพื้นฐานของตนเอง โดยเหตุนี้ จึงเป็นเหตุให้ปรัชญาขงจื่อมีความจำเร็ว เติบโตแตกแยกประ เด็นและสาขากว้างไกลไปได้อย่างกว้างขวางตามแต่รรดาอธิบายของบรรดากาจารย์ ในแต่ละยุคสมัย

กล่าวโดยทั่วไป บรรดานักปรัชญาในลัทธิขงจื่อทุกยุคทุกสมัยย่อมมีความเห็นพ้องต้องกัน ในหลักการของปัญหาเรื่องเป้าหมายและมรรควิธีของมนุษย์ ทั้งนี้เนื่องจากในแม่บทคำสอนของขงจื่อ ได้มีการอธิบายปัญหาดังกล่าวเอาไว้อย่างละเอียดชัดเจนพอสมควรอยู่แล้ว อุทิศการอันสูงสุดใน ชีวิตตามทัศนะของปรัชญาขงจื่อก็คือการบรรลุสถานะแห่งความเป็นนักปราชญ์ (เล็ง เหยวิน) และวิธี ได้สถานภาพของนักปราชญ์ดังกล่าวก็คือ การปฏิบัติตนตามแบบอย่างของคุณธรรมที่ใช้กำกับหรือนิยาม ความเป็นนักปราชญ์นั่นเอง อย่างไรก็ตาม เนื่องจากพื้นฐานความเชื่อและความสนใจของนักปรัชญา

ในแต่ละยุคที่มีอยู่ต่างกัน จึงทำให้วิธีการ เข้าถึงคุณธรรมในทัศนะของนักปรัชญาแต่ละคนแตกต่างกัน ออกไปเป็นนานาตามแต่ภูมิปัญญาและลักษณะการตีความของนักปรัชญานั้นๆ

การตีความของจูซีในปัญหาเรื่องเป้าหมายและมรรควิธีของมนุษย์นั้น เมื่อเปรียบเทียบ แล้ว จะพบข้อแตกต่างกับความหมายดั้งเดิมที่ขงจื้อได้อธิบายเอาไว้มิใช่น้อย ทั้งนี้เนื่องจาก ความเจริญทางวิชาการและความคิดในสมัยของจูซีย่อมติดกับสมัยศักดินาสวามิภักดิ์ที่ขงจื้อมีชีวิตอยู่ เป็นอย่างมาก แต่วิธีการอธิบายของจูซีก็ยังเป็นที่ยอมรับกันในหมู่นักชาวจีนว่าเป็นการอธิบายที่ต้อง ตามระบอบ (Orthodox) และสอดคล้องกับเจตนารมณ์ที่แท้ของขงจื้อ เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะ จูซีเป็นผู้ที่ขยายความคำสอนของขงจื้อให้ละเอียดพิสดารยิ่งขึ้น โดยมิได้เปลี่ยนหลักการส่วนใหญ่ ที่สำคัญแต่ประการใด ข้อที่แตกต่างไปจากความหมายเดิมจึง เป็นเรื่องย่อยต่าง โดยรายละเอียดซึ่ง เป็นไปเพื่อปรับปรุงสนับสนุนหลักการใหญ่ มิใช่เป็นข้อต่างที่หักล้างความเห็นดั้งเดิมแต่อย่างใด

6.1 เป้าหมายของชีวิต

บุคคลในอุดมคติและคุณธรรมประจำตัวนักปราชญ์

ขงจื้อได้แบ่งระดับของบุคคลในอุดมคติของเขาออกเป็น 3 ระดับด้วยกันได้แก่

ก. สื่อ โดยรูปศัพท์ของคำคำนี้หมายถึงบุคคลที่มีโชถนชั้นสามัญ หรือบุคคลที่ได้มีโอกาส เข้ารับราชการ และในบางครั้งก็ใช้ในความหมายที่จำเพาะเจาะจงถึงข้าราชการทหาร ขงจื้อ ได้นำคำนี้มาใช้สำหรับนิยามบุคคลในอุดมคติขั้นต่ำสุดของเขา ซึ่งได้แก่บุคคลที่มีสติปัญญาความรู้เหนือ ระดับสามัญชนทั่วไปหรืออีกนัยหนึ่งก็คือปัญญาชน (Intelligentsia) นั้นเอง ความรู้ที่ ปัญญาชนดังกล่าวนี้มีอยู่มิใช่ความรู้ที่ใช้ในการประกอบอาชีพ เช่นความรู้ของกสิกร, ฤๅษี หรือ ชาติชยกรทั่วไปทั้งหลาย แต่จะต้องเป็นความรู้เกี่ยวกับชีวิตและเป็นความสำคัญในทางคุณธรรม มีความสามารถแยกแยะผิดชอบชั่วดีได้ด้วยตนเอง นี่จะเป็นพื้นฐานสำหรับการเลือกดำเนินชีวิตใน ทางที่ถูกต้องเหมาะสมต่อไป กล่าวอีกนัยหนึ่ง ความรู้ของบุคคลในอุดมคติในที่นี้หมายถึงความรู้ ในทางธรรมมิใช่ความรู้ในทาง โลกนั้นเอง

สื่อ หรือบุคคลในอุดมคติขั้นต่ำสุดของขงจื้อนี้ จึงมุ่งหมายถึงบุคคลที่มีความรู้หรือมีสัมมา-
 ปฏิบัติอันจะลง เสริมให้สามารถตั้งอุดมการณ์ของชีวิตได้อย่างถูกต้องทั้งมีทรัพยากรในการแสวงหาวิถีสู่
 ความเป็นนักปราชญ์ที่สมบูรณ์ อย่างไรก็ตาม บุคคลในระดับนี้ก็มีฐานะเป็นเพียงประชากรระดับ
 กุฎกาของ โลกเท่านั้น กล่าวคือ เป็นผู้ที่ไม่สร้างปัญหาใดใดให้แก่สังคมและจะมีความเข้าใจใน
 หน้าที่ความรับผิดชอบของตนตามแต่ฐานะานุกรู ยังมิได้ถือว่าเป็นบุคคลในอุดมคติที่สมบูรณ์อย่างแท้
 จริงเท่าใดนัก

ข. จวินจื่อ การที่บุคคลมีความรู้แตกฉานในทางธรรมและมีทรัพยากรอันแก่กล้าในวิถีสู่ความ
 เป็นนักปราชญ์นั้น ขงจื้อยังเห็นว่าไม่เพียงพอ เขาจึงกำหนดระดับของบุคคลในอุดมคติให้สูงขึ้น ไป
 อีกขั้นหนึ่งอันเป็นขั้นที่เน้นในแง่ของการปฏิบัติตามความที่รู้ได้อย่างถูกต้อง ทั้งนี้ โดยใช้ศัพท์คำว่า
 "จวินจื่อ" เป็นคำเรียกหา อันคำว่า "จวินจื่อ" นี้ ตามความหมายดั้งเดิมให้หมายถึงลูกผู้ดีหรือชน
 ชั้นสูงในสังคม (Aristocrates) ซึ่งจะต้องเป็นบุคคลที่มีชาติกำเนิดในตระกูลที่สูงส่งและมี
 เกียรติยศเท่านั้น ขงจื้อนำเอาคำคำนี้มาใช้ โดยแปลงนัยของศัพท์ให้ต่างออกไปเล็กน้อย กล่าวคือ
 ไม่ได้เอาชาติกำเนิดเป็น เครื่องกีดกันสมบัติ แต่ยึดเอาคุณธรรมของความเป็นชนชั้นสูง เป็นเกณฑ์ตัดสิน
 บุคคลที่จะได้ชื่อว่า "จวินจื่อ" ตามทัศนะของขงจื้อจึงหมายถึงบุคคลที่เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมหรือ
 จรรยาบรรณของชนชั้นสูงในสังคมศักดินาสวามิภักดิ์ โดยไม่จำกัดว่าจะมีชาติกำเนิดเป็นมาอย่างไร
 โดยนัยเช่นนี้จึงอนุมานได้ว่า จริยธรรมที่ขงจื้อเชื่อก็คือและที่ควรพร่ำสอนให้แก่ประชาชนทั่วไปก็คือ
 หลักจรรยาของชนชั้นสูงที่เป็นที่ถือถือสืบทอดกันมาแต่โบราณนั่นเอง เป้าหมายของชีวิตในทัศนะของ
 ขงจื้อที่แสดงออกในรูปของบุคคลในอุดมคติขั้นนี้จึงผูกพันอยู่กับขั้นปกครองของระบอบศักดินาสวามิภักดิ์
 มาแต่แรกเริ่ม นักปราชญ์กับนักปกครองที่ดีตามความเห็นของขงจื้อจึง ไม่มีความแตกต่างกันแต่อย่างใด
 ทั้งนี้เนื่องจากความเชื่อพื้นฐานที่ว่า บุคคลที่มีคุณธรรมหรือความเป็นนักปราชญ์อยู่ในตัวย่อมมีความ
 เหมาะสมที่จะเป็นผู้บริหารประเทศชาติอย่างแท้จริง ¹

¹ H.G.Creel, Confucius and The Chinese Way, pp. 77-78.

บุคคลระดับ"จวินจื่อ"นี้ เป็นระดับที่ขงจื้อเน้นมากที่สุดจนอาจกล่าวได้ว่าคำสอนของขงจื้อแทบทั้งหมด เป็นธรรมาปฏิบัติทางจริยธรรมที่มุ่งให้มนุษย์ชาติสามารถปฏิบัติตนจนเป็น"จวินจื่อ"ได้ ความหวังของขงจื้อก็คือ ปรารถนาจะให้เห็น"จวินจื่อ"เป็นผู้ปกครองชี้แนวทางเดินของรัฐหรือสังคม ให้เป็นไปอย่างถูกต้อง อันจะทำให้สังคมนั้นมีความสงบสุขและความเจริญก้าวหน้าเป็นลำดับ ไม่วุ่นวายและเต็มไปด้วยศึกสงครามดังเช่นที่เป็นอยู่ในสมัยของเขาซึ่งถูกปกครอง โดยบุคคลที่ปราศจากสำนึกและการปฏิบัติตามหลักจริยธรรมของตนขึ้นปกครองที่แท้จริง

ก. เส็งเหยิน หรือ เส็งเสี้ยน เป็นบุคคลในอุดมคติขั้นสูงสุดอันเป็นระดับของมนุษย์ที่อยู่เหนือพ้นจากความเป็นมนุษย์ไปแล้ว หมายถึงบุคคลที่อยู่เหนือกิเลสธรรมทั้งปวง มีสติปัญญาและวัตรปฏิบัติที่เพียบพร้อมตลอดจนคุณธรรมที่สมบูรณ์เป็นสมบัติอยู่ในตัว ความสูงส่งของบุคคลในระดับนี้จะสังเกตเห็นได้จากการเลือกใช้คำศัพท์สำหรับบัญญัติเรียก ซึ่งมีความหมายเดิมว่า"นักบุญ" (saint) ขงจื้อได้ให้คำของความเป็น"เส็งเหยิน"นี้ไว้สูงมาก โดยถือว่าเป็นสมรรถภาวะที่สูงสุดเท่าที่มนุษย์จะพัฒนาไปถึงได้ ตัวของขงจื้อซึ่งอ้างตัวเองว่าเป็นผู้รู้ในหลักจริยธรรมต่างๆก็ยังไม่กล้านับตัวเองว่าเป็น"เส็งเหยิน"¹ ทั้งยังได้ประกาศว่าตลอดชีวิตของเขาจะไม่เคยได้พบกับบุคคลที่เป็น"เส็งเหยิน"เลย² อาจกล่าวได้ว่า "เส็งเหยิน"ตามนัยของขงจื้อนี้ เป็นระดับของบุคคลที่มีอยู่แต่ในอุดมการณ์เท่านั้นยากที่จะพบเห็นได้ในมวลหมู่มนุษย์แห่งโลกนี้ สถานะอันสูงส่งจนเกินจริงของ"เส็งเหยิน"เช่นนี้ ทำให้ขงจื้อเฝ้าถึงเรื่องราวและวิธีการของความเป็น"เส็งเหยิน"เอาไว้น้อยมาก โดยตั้งความหวังของชีวิตไว้เพียงแค่ระดับ"จวินจื่อ"แทน เขาจึงเน้นที่ลักษณะและวิธีการของ"จวินจื่อ"ไว้มากดังกล่าวมาแล้ว

รวมความแล้ว บุคคลในอุดมคติตามทัศนะของขงจื้อจึงมีได้มีเพียงระดับเดียว แต่แบ่งออกเป็นชั้นต่างๆตามภูมิธรรมของมนุษย์ "สือ" จะเป็นนักปราชญ์ในหมู่มนุษย์ทั่วไปมีอาการรู้ในวิถีธรรมเป็นเกณฑ์ตัดสินคุณสมบัติ บุคคลในระดับนี้ย่อมหาได้ไม่ยากนักในสังคมมนุษย์ ส่วน"จวินจื่อ"จะ

¹ The Analects, 7/33.

² Ibid.

เป็นนักปราชญ์ในหมู่ของชนชั้นสูง มีวิธีการปฏิบัติและการวางตัวในสังคมเป็นเกณฑ์ตัดสิน และ "เล็ง เหยฺยิน" จะมีฐานะเป็นนักปราชญ์ชั้นสูงสุดหรือเป็นนักปราชญ์ในหมู่นักปราชญ์จึงดูเหมือนจะเป็นบุคคลในจินตนาการของขงจื้อเท่านั้น นักปราชญ์ในระดับนี้ย่อมมีความรู้แจ้งอันเป็นผลของการปฏิบัติ เป็นองค์คุณอยู่ หากจะลองเทียบกับคติทางพุทธศาสนาแล้วก็จะพบว่า "สือ" ก็คือผู้รู้ในปริยัติคัมภีร์ วิถีธรรมต่างๆ "จวินจื่อ" ก็คือผู้ลงมือปฏิบัติ และ "เล็ง เหยฺยิน" ก็คือผู้เสวยผลแห่งการปฏิบัติหรือผู้ทรง ปฏิเวธธรรมนั่นเอง อุดมคติหรือเป้าหมายของชีวิตในทัศนะของขงจื้อจึงสรุปได้ว่า คือการให้นา ชีวิตให้สมบูรณ์พร้อมทั้งปริยัติธรรม ปฏิบัติธรรม และปฏิเวธธรรมนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม ทัศนะเรื่อง "กรรม" หรือ "คุณธรรม" ในคติของขงจื้อก็มีความแตกต่างกับ คติทางพุทธศาสนาหรือแม้แต่คติของปรัชญาเต๋าอยู่มาก ความเป็นผู้ทรงธรรมของนักปราชญ์ในระดับ ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นในฐานะผู้รู้ ผู้ปฏิบัติ หรือผู้เสวยผลจึงมีความหมายที่แตกต่างกันออกไปตามแต่ ความหมายของคุณธรรมที่นิยามไว้ไม่เหมือนกัน ดังนั้น การพิจารณาเรื่องคุณธรรม(เต๋อ)จึงเป็น ประเด็นที่สำคัญควบคู่กันกับการพิจารณาเรื่องบุคคลในอุดมคติ เพราะคุณธรรมก็คือ เครื่องกำกับ หรือนิยามความเป็นนักปราชญ์อยู่ โดยปริยาย

หลักคุณธรรมของขงจื้อ อาจสรุปได้คยคำเพียงคำเดียวเท่านั้นคือคำว่า "เหยฺยิน" ซึ่งเป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางมาก สามารถใช้ครอบคลุมหมายถึงความดีของมนุษย์ทุกอย่าง "เหยฺยิน" จะเป็นทั้งคุณธรรมพื้นฐานและเป็นทั้งคุณธรรมสูงสุดของมนุษย์ เป็นอุดมทัศน์ของขงจื้อที่ใช้หมายถึงธรรมใดๆที่ปราศจากความเลวร้ายเจือปนอยู่ ดังถ้อยคำของเขาที่ว่า "ถ้ามีใจตั้งมั่น อยู่ในเหยฺยินแล้ว ก็จะสามารถหลีกเลี่ยงจากสิ่งชั่วร้ายทั้งปวงไปได้"¹ "เหยฺยิน" จึงเป็นคุณธรรม บริสุทธิ์ที่สูงส่งซึ่งผู้ที่เขาถึงอย่างแจ่มแจ้งแล้วจะได้ชื่อว่าเป็น "เล็ง เหยฺยิน" ที่สมบูรณ์ อาเธอร์ วอลเลย์ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับ "เหยฺยิน" ไว้ว่า "เป็นทัศนะทางคุณธรรมที่สูงที่สุด เป็นคุณธรรมขั้นสมบูรณ์ซึ่ง ผู้ที่จะบรรลุได้ก็มีแต่บุคคลในเทวตำนานเท่านั้น ไม่ใช่อะไรที่มนุษย์ทั่วไปเท่าที่เคยปรากฏในประวัติศาสตร์

¹ Ibid., 4/4.

จะสามารถเข้าถึงได้" ¹ แสดงให้เห็นถึงความสูงส่ง เลิศเลิศของคุณธรรมที่ขงจื้อถือเป็นอุดมคติ
ดังกล่าว

ถึงแม้ว่า "เหวิน" จะเป็นคุณธรรมในอุดมคติที่สูงสุด แต่ขงจื้อก็ได้ให้คำจำกัดความของ
คำคำนี้ไว้ให้เป็นที่ชัดเจนแต่อย่างใด ได้แต่แสดงแง่มุมต่างๆของบารมีธรรมใน "เหวิน" เอาไว้ใน
โอกาสและวาระต่างๆระจัดกระจายกันอยู่ในคำสอนของเขา ซึ่งอาจจะประมวลเป็นหัวข้อธรรม
ที่สำคัญได้ดังนี้

ก. "เหวิน" เป็นคุณธรรมที่มีองค์ประกอบของกตัญญูตาธรรม (เลี้ยว) อยู่ ดังคำกล่าวของ
ขงจื้อตอนหนึ่งที่ว่า "ความกตัญญูรู้คุณและความรักระหว่างนงที่เป็นรากฐานที่สำคัญของ เหวิน" ²
บารมีธรรมที่ประกอบอยู่ใน "เหวิน" ข้อนี้ มีไว้เพื่อแสดงความเป็นระเบียบเรียบร้อยของครอบครัว
กันเป็นหน่วยสังคมที่เล็กและใกล้ชิดที่สุดซึ่งผู้ปฏิบัติตน เพื่อความเป็นนักปราชญ์จะต้องพึงสังวรอยู่ เสมอ
ข้อที่น่าสังเกตในที่นี้ก็คือ เรื่องของความกตัญญูนี้ ในสมัยของขงจื้อยังไม่มีบทบาทและความสำคัญ
มากนัก แต่สานุศิษย์รุ่นหลังได้ตีความเน้นให้เป็นหัวข้อธรรมที่สำคัญที่สุดของปรัชญาขงจื้อ ³ จนเป็น
เหตุให้เกิดกรณีของการให้ความสำคัญแก่สถาบันครอบครัวมากเกินไปกว่าการให้สำนึกในคุณธรรม
ส่วนตัว อันผิดไปจากหลักการพื้นฐานของจริยธรรมขงจื้อดั้งเดิมซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนาตัวตนให้ดีเสีย
ก่อน แล้วจึงค่อยพาตัวเขาไปจัดการสัมพันธ์กับสังคมที่มีขนาดใหญ่ขึ้นตามลำดับ ⁴ สำหรับขงจื้อนั้น
กตัญญูตาธรรมเป็นเพียงอาการทางธรรมอย่างหนึ่งของ "เหวิน" เท่านั้น ผู้ที่เข้าใจใน "เหวิน" ก็ย่อม
จะเข้าใจในหลักแห่งความกตัญญูได้เอง โดยปริยาย

¹ Arthur Waley, The Analects of Confucius, (London : George Allen & Unwin, 1956), p.28.

² The Analects, 1/2.

³ Arthur Waley, The Analects of Confucius, p.38.

⁴ The Great Learning, 1.

ข. "เหยิน" เป็นคุณธรรมที่มีองค์ประกอบของความมั่นคงสัจยื่อ(จง)อยู่ "ครึ่งหนึ่ง เมื่อพานฉือกามถึงเรื่อง เหยิน ขงจื้อตอบว่า จงใช้ชีวิตด้วยความระมัดระวัง กระทบการงานด้วยความเอาใจใส่ และมีความจริงใจในการคบคน สามสิ่งนี้เป็นธรรมที่ไม่ควรละเว้นปฏิบัติแม้เมื่อตกอยู่ในหม้อนารชนอันป่าเถื่อน"¹ ตัวอย่างคำอธิบายของขงจื้อนี้ เน้นในเรื่องความหนักแน่น มั่นคง ไม่ให้ถูกชักจูงให้ไขว้เขวได้โดยง่ายทั้งในด้านการดำเนินชีวิต การทำหน้าที่การงานตลอดจนการปฏิบัติต่อคนร่วมสังคมว่าเป็นธรรมลักษณะของ "เหยิน" อีกประการหนึ่ง

ค. "เหยิน" เป็นคุณธรรมที่มีความกล้าหาญ(หยง) เป็นองค์ประกอบ ความกล้าหาญในที่นี้หมายถึงความไม่หวาดเกรงต่ออุปสรรคที่ยวางกั้นการปฏิบัติธรรม กล้าที่จะรักษาคุณธรรม โดยไม่หวั่นเกรงความทุกข์ยากและภัยอันตรายใดๆ มิใช่หมายถึงความบ้าบิ่น ความหึกษ์โสหรือความเหี้ยมหย่าที่มีนัยไปในทางด้านการใช้กำลังอันมิใช่วิสัยที่ควรของนักปราชญ์ "ผู้ที่มี เหยิน จำเป็นจะต้องมีความกล้าหาญ แต่ผู้กล้าหาญไม่แน่ว่าจะต้องมี เหยิน อยู่ในตัวเสมอไป"²

ง. "เหยิน" เป็นคุณธรรมที่มี "หลี่"³ หรือจารีตธรรมเป็นองค์ประกอบ คำว่า "หลี่" นี้โดยทั่วไปมีความหมายว่าระบอบแบบแผนที่ถูกต่องดงามหรือหมายถึงกิริยามารยาทในสังคม ขงจื้อได้นำมาใช้ในความหมายที่มันัยกว้างขวางกว่าเดิม กล่าวคือ ใช้หมายถึงการแสดงออกใดๆที่เหมาะสมต่อสถานการณ์ ความเหมาะสมดังกล่าวนี้ ย่อมตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจในกรอบระเบียบประเพณี กฎหมายจารีตต่างๆตลอดจนกติกาของการดำรงชีวิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติด้วย "หลี่" จึงเป็นถ้อยธรรมที่กินความลึกซึ้งกว้างขวางไม่น้อยกว่า "เหยิน" เพราะใช้ครอบคลุมถึงความถูกต้องเหมาะสมทั้งปวง จะต่างกับ "เหยิน" ก็ตรงที่เป็นธรรมที่แสดงออกเป็นกรรมเป็นกริยา ในขณะที่ "เหยิน" เป็นคุณธรรมเชิงนามธรรมที่แฝงอยู่ภายในตัวตนเท่านั้น ขงจื้อจึงกล่าวไว้ว่า "ผู้ที่

¹ The Analects, 13/19.

² Ibid., 14/15.

³ คำว่า "หลี่" นี้ยังแปลว่าจารีตธรรมและเป็นคุณธรรมหลัก 1 ใน 4 ของลัทธิขงจื้อนี้ เป็นคำพ้องเสียงกับคำว่า "หลี่" ซึ่งแปลว่ากฎ เกณฑ์หรือ เหตุผล ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะได้กำกับจุดหินทุไว้เพื่อแยกให้เห็นความแตกต่างและป้องกันการสับสน

สามารถควบคุมตนให้อยู่ในจารีตธรรม(หลี่)ได้ ย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่เข้าถึง เหยิน แล้ว" ¹

จ. นอกจากนี้ "เหยิน" ยังเป็นคุณธรรมที่ประกอบด้วยบารมีธรรมย่อยๆ อีก 5 ประการ คึงความที่ขงจื้อได้ตอบคำถามของสานุกิโย ไ่ว่ตอนหนึ่งว่า

ถ้าสามารถสั่งสมคุณธรรมทั้ง 5 ประการได้แล้ว ย่อมได้ชื่อว่ามี "เหยิน" อยู่ในตัว ถามว่า คุณธรรมทั้ง 5 นั้นคืออะไร ตอบว่า โดเก ความอ่อนน้อม(กง), ความมีจิตใจกว้างขวาง(ควน) ความมีสัจจะ(จิง), ความสามารถในการเรียนรู้(หมิ่น) และความเมตตาการุณา(ชฺย) การอ่อนน้อมจะทำให้ผู้คนไม่ดูถูก การมีจิตใจกว้างขวางจะทำให้เป็นที่นิยมของคนทั้งหลาย สัจจะ จะทำให้เป็นคนน่าเชื่อถือ การมีความสามารถในการเรียนรู้จะทำให้เกิดผลงาน และการมี ความเมตตาการุณาจะทำให้ผู้คน เชื่อฟังและยอมทำตามด้วยดี ²

ขงจื้อยังได้กล่าวถึงบารมีธรรมที่เป็นองค์ประกอบปลีกย่อยของ "เหยิน" อีกหลายอย่าง แต่กล้วนสงเคราะห์ให้รวมอยู่ในหัวข้อธรรมสำคัญเท่าที่ได้ประมวลไว้ข้างต้นได้ทั้งสิ้น จะเห็นได้ว่า คำว่า "เหยิน" ที่ขงจื้อใช้นี้มีความหมายกว้างขวางมาก สามารถกินความถึงคุณธรรมในลักษณะและแง่มุมที่ต่าง ๆ กันออกไปจนยากที่จะจำกัดความเป็นมโนทัศน์ที่ชัดเจนแน่นอนได้

อย่างไรก็ตาม "เหยิน" ก็ยังมีลักษณะเด่นที่เห็นได้ชัดอย่างหนึ่งก็คือ เป็นคุณธรรมที่เน้น การอยู่ร่วมกันระหว่างบุคคลในสังคมมากกว่าจะเน้นในเรื่องความหลุดพ้นหรือวิมุตติส่วนบุคคล สังเกต ได้จากลักษณะของบารมีธรรมที่ประกอบกันขึ้นเป็น "เหยิน" ที่กล้วนแล้วแต่เป็นอรรถธรรมที่เกี่ยวกับการ วางตัวปฏิบัติต่อสังคมขนาดต่างๆ ทั้งสิ้น นอกจากนี้ หากพิจารณาในแง่รัฐศาสตร์ก็จะพบว่า "เหยิน" เป็นคำที่มีรากศัพท์ของคำว่า "คน" สนิทเข้ากับคำว่า "สอง" เมื่อรวมความหมายแล้วจึงเท่า กับการอยู่ร่วมกันหรือการปฏิบัติต่อกันระหว่างคนสองคน คำคำนี้จึงมีนัยแห่งจารีตสังคมนิยมแฝงอยู่ แล้วในตัว อนึ่งเมื่อประกอบกับความเห็นที่ว่าจริยธรรมของขงจื้อก็คือหลักจริยวัตรที่ชนชั้นปกครอง หรือชนชั้นสูงเห็นว่าดีงามและใช่ เป็นกุศโลบายในการควบคุมสังคมแบบตักคินาสวามีภักดีมาช้านานแล้ว

¹ Ibid., 12/1.

² Ibid., 17/6.

ก็จะทำให้สรุปได้ว่า "เหยิน" ในทัศนะของขงจื้อก็คือกฎจารีตของชนชั้นปกครองที่เขา เชื่อว่าควรไว้ เป็นจริยธรรมสังคมสำหรับให้ยึดถือปฏิบัติกันทั่วไป เพื่อความสงบเรียบร้อยของ โลกและสังคม ปรชญา ชีวิตของขงจื้อจึงมีความผูกพันอย่างแนบแน่นอยู่กับอุดมการณ์ทางสังคมและการ เมืองตลอดมา

ปัญหาที่ยุ่งยากประการหนึ่งของการศึกษาทัศนะด้านคุณธรรมของขงจื้อก็คือ ขงจื้อไม่ได้ อธิบายหลักคุณธรรม โดยเฉพาะ เรื่อง "เหยิน" เอาไว้อย่าง เป็นระบบระเบียบแน่นอน เมื่อมีลูกศิษย์ ถามปัญหาขึ้น ขงจื้อก็ได้ตอบไป โดยพิจารณาใช้ภาษาและการสาธิตที่เหมาะสมกับสถานการณ์และจริต ของผู้ถามเป็นหลัก จึงมักปรากฏว่าคำสอนของเขา ในบางแห่งมี เนื้อความไม่สอดคล้องกันหรือดูคล้าย กับจะเป็นการขัดแย้งกันเองในที่ ก่อให้เกิดปัญหาและข้อพิพลาตในการศึกษาตีความได้ง่าย เป็น เหตุให้มีข้อ โต้เถียงขัดแย้งกัน ในหมู่นักศึกษ้อยู่ เบื้องๆ ปัญหาดังกล่าวนี้ เม็งจื่อได้พยายามแก้ไข โดยการวางรูปแบบและหมวดหมู่ของ คุณธรรมี่ง เป็นนิยามกระจัดกระจายอยู่ในคำสอนของขงจื้อให้ เป็นระบบยิ่งขึ้น นับเป็นหนทางการอีกอันหนึ่งซึ่งยอมทำให้ความหมายดั้ง เดิมผิดเพี้ยนไปบ้างตามแนว โนมและพื้นฐานความ เชื่อที่ต่างกันตามยุคสมัย

ทัศนะของ เม็งจื่อ เกี่ยวกับบุคคลในอุดมคติอัน เป็น เป้าหมายของชีวิตนั้น มีมาตรฐานในการ กำหนดระดับที่ต่าง ไปจากของขงจื่ออยู่บ้าง เล็กน้อย เนื่องจากความแตกต่างทางพื้นฐานปรัชญาของ เมธีทั้งสอง กล่าวคือ ในขณะที่ยังจื่อมุ่งมั่นอยู่กับจริยธรรมของชนชั้นสูงและ เห็นว่านักปราชญ์จะต้อง เป็นนักปกครองที่ดีของสังคมด้วย เม็งจื่อกลับมีความสนใจในแง่ปัจ เจกภาพมากกว่า ภาพลักษณ์ของ นักปราชญ์ในสายตาของ เม็งจื่อจึงมิได้สูงส่งแบบชนชั้นสูงของสมัยนั้นและก็ไม่จำเป็นจะต้อง เกี่ยวพัน อยู่กับการปกครองแต่อย่างใด มนุษย์เพียงแต่มีความเข้าใจในธรรมชาติที่ดีของตน เท่านั้นก็จะได้อื่อ ว่าเป็นนักปราชญ์ มาตรฐานแห่งความเป็นนักปราชญ์ที่เม็งจื่อตั้ง เอาไว้จึงต่ำค่าและมีทาง เป็นไปได้ ในเชิงปฏิบัติมากกว่าของขงจื่อ ดังจะเห็นได้ว่า ในเบื้องต้นแรก เม็งจื่อก็ได้ประกาศความเท่าเทียม กันในระหว่างมนุษย์ด้วยกันเองด้วยทฤษฎีธรรมชาติดั้งเดิมที่ดั่งามเหมือนกันของมวลมนุษย์ และ กล่าวว่ "ใครๆก็สามารถเป็นเหยาหรือซุนได้" ึ่งชี้ให้เห็นว่ามนุษย์มีวิฤภาวะแห่งความเป็นนักปราชญ์ แฝงอยู่และรอการพัฒนาอยู่ในตัวอย่างเท่าเทียมกันทุกคน นอกจากนี้ เม็งจื่อยังได้พยายามใช้ศัพท์ เรียกนักปราชญ์ด้วยคำง่าย ๆ ที่ใช้กันทั่วไป เช่น ต้าเหยิน(ผู้ใหญ่), ซ้งเหยิน(ผู้ใจดี) เป็นต้น เพื่อ ให้แตกต่าง ไปจากคำว่า "เส็งเหยิน" และ "จิวินจื่อ" ของขงจื่ออัน เต็มไปด้วยกลิ่นอายของความสูงส่ง และสูงศักดิ์จนสามัญชนไม่กล้าจะ ผสมอตัวขึ้น ให้ความสนใจมากนัก

การเน้นความสำคัญของปัจเจกภาพของเมืองจ้อเจินนี้ เท่ากับการสนับสนุนให้ชนชั้นสามัญ มีสิทธิ์และมีส่วนในการแสวงหาและกำหนดแนวทางแห่งความเป็นนักปราชญ์มากยิ่งขึ้น จริยวัตรของชนชั้นสูงในสังคมจึงมิใช่เป้าหมายที่สำคัญของชีวิตเพียงอย่างเดียวดังที่ทรงจ้อได้คิดไว้ เพราะความเป็นนักปราชญ์อาจจะสำเร็จได้ด้วยแนวทางอื่นที่เป็นแนวทางเฉพาะของปัจเจกบุคคลในการทำความเข้าใจธรรมชาติดของตนเอง สามัญชนที่ต้องการหนทางแห่งความเป็นนักปราชญ์จึงไม่จำเป็นต้องอาศัยแบบอย่างและเกณฑ์การตัดสินของชนชั้นสูงเสมอไป และนักปราชญ์ประเภทนี้ ก็อาจจะมีส่วนในการสร้างความสงบสุขให้แก่สังคมได้ โดยไม่ต้องมีอำนาจปกครองอยู่ในมือแต่อย่างใด โดยเหตุนี้เมืองจ้อจึงมีปรัชญาการเมืองที่เน้นความสำคัญของสามัญชนหรือชนชั้นถูกปกครองมากกว่า และเสนอให้ผู้ปกครองยอมรับความคิดเห็นและเอาใจใส่ความต้องการของราษฎรให้มาก โดยมีความเชื่อว่าการบริหารของรัฐบาลจะต้องถูกกำกับโดยชนส่วนใหญ่ และผู้ปกครองจะดำรงอยู่ได้หรือไม่ขึ้น ก็ย่อมขึ้นอยู่กับ การรับรองและวินิจฉัยของผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครองด้วย ในทัศนะของเมืองจ้อ ผู้ที่เป็นนักปราชญ์จึงไม่จำเป็นต้องเป็นนักปกครองควบคู่กันไปเสมอ เนื่องจากความเรียบร้อยของบ้านเมืองมิได้ขึ้นอยู่กับผู้ปกครองแต่เพียงฝ่ายเดียว ยังจะต้องขึ้นอยู่กับบทบาทและหน้าที่ของฝ่ายถูกปกครองอีกด้วย นักปราชญ์จึงอาจจะเป็นสามัญชนก็ได้ โดยมีฐานะเป็นผู้ถูกปกครองที่ดีซึ่งมีส่วนในการสรรค์สร้างความสำเร็จให้แก่สังคมด้วย เป้าหมายของชีวิตตามความเห็นของเมืองจ้อจึงอยู่ที่การเน้นให้ปัจเจกบุคคลมีความรับผิดชอบในการพิจารณาธรรมชาติดของตนเองให้ต้องแท้ เชื่อความเข้าใจในสิ่งภาวะและเพื่อความสุขของตัวตนเองจะส่งผลไปถึงความสงบสุขของสังคมได้ด้วย

การเปรียบเทียบทัศนะเกี่ยวกับเป้าหมายของชีวิตตามสายตาของเมืองจ้อกับของขงจื้อนี้ จะเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เมื่อได้พิจารณาในแง่ของเรื่องคุณธรรมซึ่งกำกับความเป็นนักปราชญ์ควบคู่กันไปด้วย กล่าวโดยทั่วไป หลักคุณธรรมของเมืองจ้อมีเนื้อหาที่ไม่แตกต่างวิสัยคิดไปจากของขงจื้อมากนัก เนื่องจากเมืองจ้อก็คือสานุศิษย์ผู้เลื่อมใสศรัทธาในคำสอนของขงจื้อคนหนึ่ง จึงมีความเชื่อและความคิดเห็นส่วนใหญ่ที่รับมาจากขงจื้อโดยตรง แต่จากการที่เมืองจ้อมีความสนใจในเรื่องธรรมชาติของมนุษย์และคุณค่าของปัจเจกบุคคลซึ่งแตกต่างไปจากท่าทีของขงจื้อที่เน้นในเรื่องจริยวัตรของชนชั้นปกครองดังได้กล่าวมาแล้ว จึงทำให้เมืองจ้อเน้นอธิบายเรื่องคุณธรรมในแง่ที่แตกต่างออกไปจากขงจื้ออยู่บ้าง

เมิ่งจื่อได้รวบรวมสาระในคำสอนของขงจื่อแล้วนำมาอธิบายตีความเสียใหม่ โดยจัดแบ่งลักษณะของคุณธรรมออกเป็น 4 รูปแบบที่สำคัญยิ่ง เขาถือว่าเป็นคุณธรรมหลักที่เป็นพื้นฐานหรือที่ตั้งของบรรดาคคุณธรรมย่อยๆ ทั้งปวง เป็นธรรมชาติดั้งเดิมที่แท้จริงและตั้งงามซึ่งมนุษย์มีอยู่ในตัวทั่วทุกคน และเป็นเครื่องแบ่งแยกมนุษย์ออกจากความเป็นสัตว์เครื่องจான คุณธรรมหลักทั้ง 4 นี้ได้แก่ เหยิน, อี้, หู่, และ จื่อ

"เหยิน" ในทัศนะของเมิ่งจื่อ มีความหมายแคบลงมาจากความหมายแบบครอบจักรวาลตามที่ขงจื่อได้อธิบายเอาไว้ กล่าวคือได้หมายถึงคุณธรรมที่เน้นเฉพาะในแง่ของความรักหรือความเมตตาากรุณาเป็นหลักใหญ่ ความหมายเช่นนี้ยังคงนัยแห่งความเป็นจริยธรรมเชิงสังคมอยู่ดังเดิม เพราะเป็นคุณธรรมที่แสดงวิธีปฏิบัติต่อบุคคลรอบตัวโดยตรง เมิ่งจื่อเชื่อว่า ความรักหรือความเมตตาจะช่วยให้บุคคลสามารถลบล้างอคติและความเห็นแก่ตัวลงได้ อันจะเป็นรากฐานที่สำคัญที่สุดของการเกิดคุณธรรมอื่นๆ หากบุคคลใดปราศจาก "เหยิน" หรือความรักความปรารถนาดีนี้แล้ว คุณธรรมอื่น ๆ ก็ไม่อาจมีขึ้นได้ในบุคคลนั้น ในแง่นี้ "เหยิน" จึงเป็นคุณธรรมที่บ่งบอกถึงความเป็นมนุษย์โดยปริยาย เพราะมนุษย์ย่อมจะมีคุณธรรมอันเป็นธรรมชาติแท้ทั้ง เป็นสารัตถะแห่งความเป็นมนุษย์ไม่ได้หากไม่มี "เหยิน" เป็นคุณธรรมพื้นฐานอยู่ก่อน เมิ่งจื่อจึงกล่าวไว้ว่า "เหยิน ก็คือมนุษย์นั่นเอง" ¹ ผู้ที่ไม่มี "เหยิน" จึงไม่อาจนับว่าเป็นมนุษย์ได้ จะเห็นได้ว่า แม้เมิ่งจื่อจะจำกัดความหมายของ "เหยิน" ให้แคบลงเพื่อความชัดเจนยิ่งขึ้น แต่ความสำคัญของ "เหยิน" ก็ไม่ได้ลดลงแต่อย่างใด เนื่องจากยังคงดำรงฐานะเป็นมนุษยธรรมอันเป็นบ่อเกิดของคุณธรรมทั้งปวงอยู่

สำหรับคุณธรรม "อี้" นั้น เป็นคุณธรรมที่เมิ่งจื่อได้เน้นความสำคัญเอาไว้อย่างมาก เดิมทีคำว่า "อี้" เป็นศัพท์สามัญที่ใ้หมายถึงความถูกต้องตั้งงามทั่วไปเท่านั้น มิได้มีความหมายเฉพาะเป็นศัพท์แต่อย่างใด เมิ่งจื่อได้นำเอาศัพท์คำนี้มาใช้นิยามถึงคุณธรรมที่คอยกำหนดวิธีการและแนวทางแก่มนุษย์เพื่อปฏิบัติวางตัวได้ถูกต้องตามศีลธรรม "อี้" จึงมีนัยที่กว้างขวางมาก เพราะเท่ากับหมายถึงความตั้งงามทั้งหลายของมนุษย์นั่นเอง ถ้ามนุษย์มี "อี้" หรือความตั้งงามนี้อยู่ในตัว ก็เท่ากับมีวิถีทางที่ถูกต้องในการดำรงและดำเนินชีวิตได้ในทางที่รอบที่ควร ถ้า "เหยิน" เป็นมนุษยธรรมที่มีอยู่ประจำตัว

¹ Mencius, 7 B : 16.

มนุษย์ทุกรูปนามแล้ว "อี" ก็เปรียบได้กับ "วินัยธรรม" ที่คอยกำกับควบคุมมนุษย์ธรรมให้อยู่ในแนวทางที่เหมาะสม แม้มนุษย์จะมีมนุษย์ธรรมอยู่ แต่ถ้าไม่มี "อี" คอยชักนำมนุษย์ธรรมดังกล่าวออกมาได้ ความเป็นมนุษย์ก็คงจะไม่มี ความหมายอะไรมากนัก ในแง่นี้ ถึงแม้ว่า "อี" จะเป็นหลักคุณธรรมที่มีรากเง่ามาจาก "เหยิน" แต่ก็มีค่าสำคัญยิ่งเสียกว่าในฐานะที่เป็นตัวควบคุมและชักนำให้คุณธรรมอื่นๆ ตลอดจน "เหยิน" สามารถแสดงออกได้ในแนวทางที่ถูกต้อง เมื่งจื่อจึงกล่าวไว้ว่า "เหยิน ก็เปรียบเสมือนจิตของมนุษย์ ส่วน อี นั้นเปรียบเสมือนหนทางที่มนุษย์เดินไป" ¹ ถ้าหากมีแต่มนุษย์ธรรมในจิตของมนุษย์แต่ปราศจากครรลองที่ถูกต้องแล้ว มนุษย์ธรรมก็อาจจะไม่ได้ถูกใช้หรือถูกใช้ออกในทางที่ผิดก็ได้ "เหยิน" และ "อี" จึงเป็นคุณธรรมที่จะต้องรักษาซึ่งพาดึงกันและกันอยู่ตลอดเวลา โดยที่ "เหยิน" เป็นคุณธรรมที่เน้นให้เห็นถึงธรรมชาติอันดีงามซึ่งเป็นบ่อเกิดของคุณธรรมอื่นๆ และ "อี" เป็นคุณธรรมที่ใช้ควบคุมกำหนดความเห็นและความประพฤติโดยตรง "ถ้ามนุษย์ประสบเหตุการณ์ (อันเลวร้าย) บางอย่างแล้วเกิดมีความรู้สึกท้อไม่ได้ขึ้นมา นั่นแสดงว่าเขามี เหยิน อยู่ในตัว แต่ถ้ามนุษย์รู้ว่า มีบางสิ่งบางอย่าง (ที่เลวร้าย) และเขาจะไม่ยอมกระทำการนั้นเป็นอันขาด นั่นแสดงว่าเขามี อี อยู่ในตัว" ²

ส่วนคุณธรรม "หลี่" ซึ่งหมายถึงจารีตธรรม ความงดงามเหมาะสมของกริยามารยาท และคุณธรรม "จื่อ" ซึ่งหมายถึงปัญญาธรรมหรือสติสำนึกในการแยกแยะผิดชอบชั่วดีนั้น เป็นคุณธรรมที่ขงจื่อได้กล่าวอธิบายไว้พอสมควรแล้ว เมื่งจื่อจึงมีได้กล่าวถึงมากนัก อันที่จริงแล้ว โดยเนื้อหาของคุณธรรมทั้งสองนี้ ก็เป็นข้อธรรมที่เนื่องอยู่ในคุณธรรม "เหยิน" และ "อี" โดยปริยายอยู่แล้ว ดังอธิบายของจูซีได้ชี้ไว้ในภายหลังว่า "หลี่ เป็นคุณธรรมที่แสดงให้เห็นถึงความมีอยู่ของ เหยิน และ จื่อ ก็เป็นคุณธรรมที่มีแฝงอยู่ใน อี" ³ เพราะการจะเกิดมีจารีตธรรมขึ้นได้นั้นจะต้องมีมนุษย์ธรรมรองรับอยู่ก่อนเสมอ ผู้ที่ไม่มีมนุษย์ธรรมก็ย่อมไม่อาจแสดงจารีตธรรมออกมาได้ และปัญญาธรรมอันเป็นเครื่องแยกแยะความผิดถูกชั่วดีก็ย่อมเป็นพื้นฐานที่สำคัญของการกำหนดครรลอง

¹ Ibid., 6 A : 11.

² Ibid., 7 B : 31.

³ Chu Hsi, The Philosophy of Human Nature, p.406.

ความประพฤตินองมนุษย์ ตามนุษย์ปราศจากการแยกแยะผิดชอบชั่วดีเสียแล้วก็ย่อมไม่อาจมี"อิ"หรือวินัยธรรมที่กำกับความเห็นและการปฏิบัติของตนเองได้ โดยเหตุนี้ เม็งจื่อจึงมักใช้คำว่า"เหยินอิ"เพียงสองคำแทนความหมายของคุณธรรมทั้ง 4 นี้อยู่เสมอๆ

คุณธรรมหลักทั้ง 4 ตามคำอธิบายของเม็งจื่อจึงอาจแบ่งแยกออกได้เป็น 2 คู่ด้วยกันได้แก่ "เหยิน"กับ"หลี่" คู่หนึ่ง และ "อิ"กับ"จื่อ"อีกคู่หนึ่ง สำหรับ"เหยิน"กับ"หลี่"นั้น เป็นคุณธรรมที่จงจื่อได้เน้นความสำคัญอยู่แล้ว โดยมี"เหยิน"เป็นคุณธรรมมาตรฐานภายในจิตใจและมี"หลี่"เป็นคุณธรรมมาตรฐานของอากัปกิริยาภายนอก คุณธรรมทั้ง 2 นี้ เป็นธรรมที่เน้นลักษณะการอยู่ร่วมกันในสังคม เม็งจื่อก็ได้ปฏิเสธความสำคัญของคุณธรรมคู่นี้แต่อย่างใด แต่เขาก็มีความเห็นเพิ่มเติมว่า ควรจะส่งเสริมคุณธรรม"อิ"และ"จื่อ"ให้มีความสำคัญทัดเทียมกันด้วย ซึ่งถ้าหากจะพิจารณาไปแล้ว ก็จะพบว่า คุณธรรมทั้ง 2 ที่เม็งจื่อพยายามเน้นนี้ก็คือนุธรรมในแง่ของปัจเจกภาพโดยตรง กล่าวคือ เป็นหลักธรรมที่มีรูปแบบและวิถีทางอันแตกต่างกันไปตามแต่นานาบุรุษของแต่ละปัจเจกภาพ วิธีการพัฒนาคุณธรรมดังกล่าวก็มีได้จำกัดเอาไว้ตายตัว และผลที่ได้จากการพัฒนาคุณธรรมทั้ง 2 นี้ ก็จะส่งให้แก่ตัวตนของปัจเจกภาพผู้ทรงคุณธรรมดังกล่าวก่อน จึงเห็นได้ว่า เม็งจื่อเป็นผู้ที่พยายามชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาตัวตนเพื่อประโยชน์สุขของตัวตนด้วย มิใช่มุ่งมันอยู่กับจริยธรรมสังคมจนบางครั้งก็ลืมตรวจสอบธรรมชาติของตนเองให้กองแท้ "เหยิน"และ"หลี่"เป็นจริยธรรมเชิงสังคมที่จงจื่อได้ตั้งเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต โดยมีจริยวัตรของชนชั้นสูงเป็นเกณฑ์วินิจฉัย แต่เม็งจื่อกลับมีความเห็นว่า คุณธรรมอันเป็นเป้าหมายชีวิตตามทัศนะของจงจื่อดังกล่าว เป็นธาตุที่แฝงอยู่แล้วในตัวของมนุษย์ทุกคน ชั่วแต่จะหาวิธีการที่ถูกต้องและเหมาะสมกับอัตภาพของแต่ละบุคคล เพื่อตั้งเอาเป้าหมายดังกล่าวให้แสดงออกมาได้อย่างถูกต้องงดงามเท่านั้น ผู้ที่สามารถกระทำการนี้ได้สำเร็จก็แสดงว่าเป็นผู้มี"อิ"หรือวิถีแห่งศีลธรรมและมี"จื่อ"คือปัญญาแยกแยะผิดถูกอยู่ในตัว ดังนั้น ความเป็นนักปราชญ์จึงไม่จำเป็นจะต้องได้มาจากการไขว่คว้าหาแนวธรรมของนักปกครองที่ดีเลย เพียงแต่ใช้วิจารณญาณมองเข้าหาธรรมชาติภายในตัวเองและพัฒนาให้ถูกต้องเหมาะสมกับนานาบุรุษเท่านั้น หลักคุณธรรมของเม็งจื่อจึงต่างกับของจงจื่อตรงที่พยายามเน้นความสำคัญของปัจเจกภาพให้มากยิ่งขึ้น

นอกจากจะได้จัดแบ่งคุณธรรมออกเป็นลักษณะใหญ่ให้เห็นชัดเป็นระบบแล้ว เมิ่งจื๋อยังได้อธิบายถึงวิธีการสังเกตความมีอยู่ของคุณธรรมทั้ง 4 ไว้อีกด้วย ควรทราบว่าคุณธรรมหลักซึ่งได้ชื่อเรียกว่า เหยฺยฺย, อี้, หลี่, จื่อ ตามลำดับนั้น หมายถึงคุณธรรมซึ่งเป็นนามธรรมบริสุทธิ์อันไม่สามารถรับรู้ได้ด้วยอายตนะปกติ การจะรับรู้ได้จะต้องอนุมานผ่านรูปธรรมซึ่งแสดงความมีอยู่ของคุณธรรมดังกล่าว ซึ่งก็ได้แก่การแสดงออกทางอารมณ์นั่นเอง เมิ่งจื๋อได้กล่าวว่า "ตวน" ซึ่งแปลว่าช่องทาง หมายถึงอารมณ์พื้นฐานของคุณธรรมทั้ง 4 โดยอธิบายว่า ช่องทางทั้ง 4 (ชื่อตวน) จะเป็นเสมือนหนึ่งปากทวารที่นำเข้าสู่สัจภาวะของคุณธรรมหลักทั้ง 4 ได้ การจะรู้จักคุณธรรมหลักทั้ง 4 จึงทำได้โดยการสังเกตช่องทางหรืออารมณ์พื้นฐานดังกล่าว และการจะพัฒนาคุณธรรมก็อาจจะเริ่มได้จากการพัฒนาอารมณ์นั้นเช่นกัน อารมณ์พื้นฐานทั้ง 4 ได้แก่ "ความเห็นอกเห็นใจเป็นเสมือนหนึ่งปากทวารเข้าสู่ เหยฺยฺย, ความรู้สึกละเอียดอ่อนนุ่มเป็นเสมือนหนึ่งช่องทางเข้าสู่ อี้, ความรู้สึกอ่อนน้อมถ่อมตนเป็นเสมือนหนึ่งปากทวารของ หลี่, และความรู้สึกผิดชอบชั่วดีเป็นเสมือนหนึ่งปากทวารที่นำไปสู่จื่อ" ¹

การจัดแบ่งคุณธรรมออกเป็น 4 รูปแบบพร้อมทั้งแสดงวิธีการสังเกตทำความรู้จักคุณธรรมดังกล่าวของเมิ่งจื๋อนี้ ทำให้จริยธรรมคำสอนของขงจื๊อเริ่มมีระบบเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา เมิ่งจื๋อจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้สร้างทฤษฎีจริยศาสตร์ให้แก่ลัทธิขงจื๊อขึ้นเป็นคนแรก แนวการอธิบายของเมิ่งจื๋อนี้เป็นที่ยอมรับยึดถือกันในหมู่สานุศิษย์ของลัทธิขงจื๊อมาตลอดจนกระทั่งถึงสมัยของปรัชญาขงจื๊อใหม่ จูชีเองก็ได้อาศัยแนวทางที่เมิ่งจื๋อได้วางเอาไว้เป็นหลักสำหรับตีความอธิบายจริยธรรมขงจื๊อให้เข้ากับหลักเมตาฟิสิกส์ของเธอ ข้อแตกต่างระหว่างแนวคิดของจูชีกับปรัชญาขงจื๊อ โบราณาในเรื่อง เป้าหมายของชีวิตนั้น อยู่ที่การพยายามขยายขอบเขตความหมายของเป้าหมายชีวิตให้กว้างขวางยิ่งขึ้นไปอีก กล่าวคือ ในขณะที่ขงจื๊อเน้นในระบอบประเพณี โบราณาและจริยวัตรของชนชั้นสูงว่าเป็นคุณธรรมของนักปราชญ์โดยมีความต้องการให้สังคมมีอภิสิทธิ์ชนที่ทรงธรรมปกครองอยู่อย่างสงบราบคาบ และในขณะที่เมิ่งจื๋อเน้นในเรื่องการพิจารณาให้รู้แจ้งถึงธรรมชาติภายในตัวตนของแต่ละปัจเจกบุคคล โดยที่

¹ Mencius, 2 A : 6.

ความต้องการให้ปัจเจกบุคคลมีความรับผิดชอบต่อวิถีทางแห่งชีวิตของตนเองนั้น จูซีก็ได้อาศัยทฤษฎีเรื่อง "หลี่" เป็นพื้นฐานอธิบายจริยธรรม โดยเห็นว่า นักปราชญ์นอกจากจะต้องรู้จักเพื่อนบ้านหรือสังคมและต้องรู้จักตนเองแล้ว ยังจะต้องมีความเข้าใจในเหตุผลและกฎเกณฑ์ของธรรมชาติและจักรวาลอันเป็นสภาพแวดล้อมรอบตัวอีกด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่ง นักปราชญ์ในทัศนะของจูซีจะต้องมีความเข้าใจในเรื่อง "หลี่" ด้วยนั่นเอง

บุคคลในอุดมคติตามทัศนะของจูซี จึง เป็นบุคคลที่เทียบได้กับระดับ "เส็ง เหยิน" ของขงจื้อ เนื่องจากจะต้องมีความเข้าใจจิตวิทยาและหลักเกณฑ์ของชีวิตที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและจักรวาลอย่างไร เพื่อที่จะได้วางตัววางใจให้สอดคล้องกับสัจภาวะ นักปราชญ์ในทัศนะของจูซีนั้น แม้จะไม่ผูกพันกับภาวะและสถานะทางการเมือง และไม่ผูกพันอยู่กับอัตตาตัวตนของปัจเจกภาพ แต่ก็ย่อมจะต้องเกี่ยวข้องกับการแสวงหาความถูกต้องเที่ยงธรรมของสังคมและสัจภาพของธรรมชาติภายในตัวอยู่ โดยปริยาย เนื่องจาก โครงสร้างของสังคมและ โครงสร้างของความเป็นมนุษย์ตลอดจน โครงสร้างของสรรพสิ่ง ก็คือ โครงสร้างแบบเดียวกันกับ โครงสร้างของจักรวาลนั่นเอง ดังนั้น หากมีความเข้าใจใน โครงสร้างหนึ่ง ก็ย่อมจะสามารถอนุมานไปถึง โครงสร้างอื่นๆได้ และจะช่วยให้สามารถจัดการกับปรากฏการณ์ทุกรูปแบบได้ไม่ว่าจะเป็นในแง่สังคม การเมือง หรือในแง่ของอัตตาตัวตน

สำหรับเรื่องคุณธรรมซึ่งเป็นเครื่องชี้คุณสมบัตินี้ของความเป็นนักปราชญ์นั้น จูซีก็ยังคงยึดถือตามแนวการอธิบายของเมิ่งจื่ออยู่ กล่าวคือ นักปราชญ์จะต้องเทียบพร้อมด้วยคุณธรรมหลักทั้ง 4 ประการ สิ่งสำคัญที่จูซีได้อธิบายเพิ่มเติมก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคุณธรรมทั้ง 4 กับธรรมชาติของจักรวาล ทั้งนี้ เพื่อชี้แจงให้เห็นว่า การศึกษาเรื่อง โครงสร้างของจักรวาลหรือธรรมชาติของปรากฏการณ์ทั้งหลายนั้น มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างไรกับวิถีแห่งความเป็นนักปราชญ์ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดเพียงประการเดียวของชีวิต

จูซีใช้คำว่า "เต๋า" เพื่อบ่งถึงกฎเกณฑ์ศีลธรรมที่เป็นสากล "เต๋า" ในที่นี้ย่อมมีนัยที่ต่างจากคำว่า "เต๋า" ในทัศนะของฝ่ายปรัชญาเต๋ายู่มาก เพราะมิได้หมายถึงกฎเกณฑ์สูงสุดอันลึกลับที่คอยควบคุมธรรมชาติซึ่งเป็นสิ่งที่เราไม่สามารถรับรู้ได้ตามที่ปรัชญาเต๋าคิดเสนอไว้ แต่ "เต๋า" ในทัศนะของจูซีเป็นหลักแห่งศีลธรรมที่สามารถรับรู้เห็นได้ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ทั่วไป เป็นเหตุผลที่ทำให้

มนุษย์รู้จักปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ กล่าวอีกนัยหนึ่ง "เต๋า" ก็คือ เหตุผลของวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันของมนุษย์ทุกๆ ไปนั้นเอง ถ้ามนุษย์ปราศจาก "เต๋า" ก็จะไม่มีความหมายและแนวทางของการดำเนินชีวิต ชีวิตก็จะดำเนินอยู่ไม่ได้ "เต๋า" จึงเป็นกฎเกณฑ์เหตุผลที่มีประจำอยู่ในตัวของมนุษย์ทุกคน และมีเพียงแต่มนุษย์เท่านั้น "เต๋า" ยังเป็นเหตุผลที่คอยควบคุมความเป็นไปของสรรพสิ่งในจักรวาลอีกด้วย ทุกๆ สิ่งและปรากฏการณ์จึงต้องมี "เต๋า" คอยกำกับและจะต้องเป็นไปตามที่ "เต๋า" ได้กำหนดโดยนัยเท่านั้น "เต๋า" จึงมิใช่สิ่งอื่นใดเลยนอกจากเป็นแง่มุมหนึ่งของ "หลี่" หรือกฎเกณฑ์เหตุผลของจักรวาลนั่นเอง คำว่า "เต๋า" ก็เป็นเช่นเดียวกับคำว่า "เทียน", "มิ่ง" และ "ชิ่ง" ที่ได้กล่าวถึงมาแล้ว คือต่างก็เป็นคำไวพจน์ของ "หลี่" โดย "เต๋า" จะใช้ในกรณี ที่เน้นให้เห็นว่า เหตุผลกฎเกณฑ์ที่กำหนดเป็นจักรวาลชั้นนี้ เป็นเหตุผลที่ดำรงถูกต้องอยู่เสมอ "เต๋า" จึงเป็นกฎเกณฑ์ของจักรวาลในแง่ที่เป็นศีลธรรมจรรยา "กฎเกณฑ์ทางศีลธรรมกับกฎเกณฑ์แห่งความเป็นจริงจึงเป็นกฎเกณฑ์เดียวกันอยู่ เพียงแต่มองในแง่ที่เป็นเมตาดาลิสต์กับแง่จริยศาสตร์เท่านั้น

กฎเกณฑ์ศีลธรรมอันเป็นสากลหรือ "เต๋า" นี้ เมื่อถูกส่งทอดแผ่กระจายไปประจำอยู่ในตัวของแต่ละปัจเจกภาพ ก็จะกลายเป็นหลักคุณธรรมที่เจืออยู่ในธรรมชาติของปัจเจกภาพนั้นๆ เป็นประจักษ์ เข้มติดประจำตัวที่คอยชี้นำแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องสมควร หลักคุณธรรมของแต่ละปัจเจกภาพอาจจะมีรูปแบบการแสดงออกที่แตกต่างกันตามแต่ละสภาพแวดล้อมและจารีตทางสังคม แต่โดยสาระแล้ว ก็ยังคงสอดคล้องกันกับ "เต๋า" อันเป็นกฎศีลธรรมสากลอยู่เสมอ หลักคุณธรรมที่แฝงประจำอยู่ในแต่ละปัจเจกภาพนี้ เรียกว่า "เต๋อ" ดังนั้น "เต๋า" กับ "เต๋อ" จึงมีสาระเนื้อหาอันเดียวกันนั่นเอง เพียงแต่ "เต๋า" เป็นคำที่มีความหมายในเชิงสากล (Universal) ส่วน "เต๋อ" เป็นคำที่มีความหมายในเชิงเฉพาะ (Particular) เท่านั้น ดังคำของจูซีที่กล่าวไว้ว่า "เต๋า คือกฎเกณฑ์สากลที่มนุษย์จะต้องกระทำเหมือนกันหมด เต๋อ คือกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมที่ปัจเจกภาพรับเอามาจากเต๋าเพื่อเป็นเครื่องกำกับตน โดยเฉพาะ" ²

¹ J.Percy Bruce, Chu Hsi and His Masters, p.284.

² Chu Hsi, The Philosophy of Human Nature, p.304.

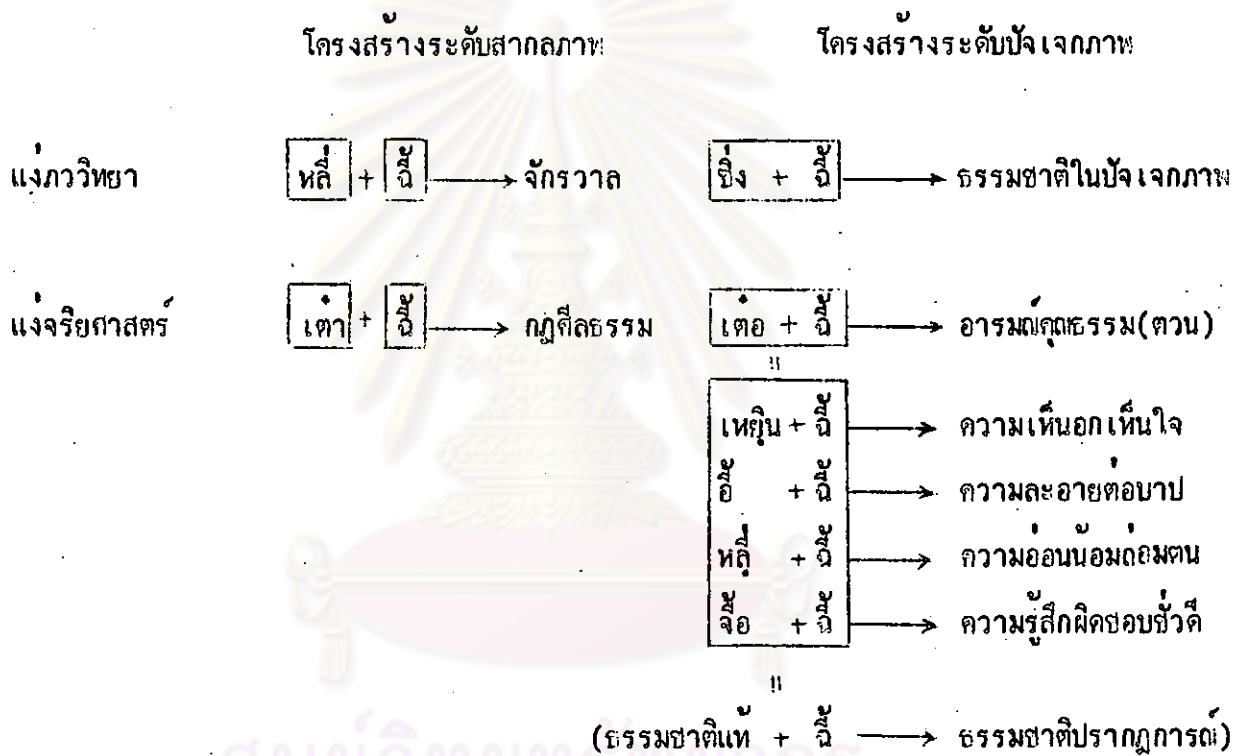
"เตอ"จึงเป็นกฎศีลธรรมเฉพาะที่แต่ละปัจเจกภาพรับเอามาจากกฎเกณฑ์ศีลธรรมที่เป็นสากลชื่อ"เตา" หากจะพิจารณาเปรียบเทียบกับหลักการในแง่ภววิทยา (Ontology) แล้วก็จะเห็นว่าลักษณะเช่นนี้อธิบายได้ด้วยเหตุผลเดียวกันกับที่ "จิ่ง" รับเอากฎเกณฑ์มาจาก"หลี่"จึงเป็นกฎเกณฑ์สากลของจักรวาลมาเป็นกฎเกณฑ์เฉพาะตัวในแต่ละปัจเจกภาพนั่นเอง เมื่อ"เตา"กับ"หลี่"เป็นกฎเกณฑ์สากลเดียวกัน "จิ่ง"กับ"เตอ"ในปัจเจกภาพทั้งหลายก็ย่อมหมายถึงสิ่งเดียวกันด้วยเช่นกัน โดยที่"จิ่ง"เป็นคำที่บ่งถึงความมีอยู่ (Existence) ของปัจเจกภาพนั้น และ"เตอ"เป็นคำที่ใช้เน้นว่า วัตถุประสงค์ของปัจเจกภาพทั้งหลายนี้ย่อมเป็นธาตุแท้ที่ดำรง คำหนึ่งซึ่งบ่งถึงสภาวะในแง่เมตาฟิสิกส์และอีกคำหนึ่งบ่งบอกในแง่จริยศาสตร์ ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า ธรรมชาติที่แท้จริงของสรรพสิ่งย่อมมีสาระแห่งคุณธรรมอยู่ หรือคุณธรรมในปัจเจกภาพทั้งหลายก็คือธรรมชาติแท้ของปัจเจกภาพนั้นๆนั่นเอง นี่เป็นเหตุผลที่จูงใจให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้นว่า เหตุใดธรรมชาติของมนุษย์จึงเป็นธรรมชาติที่ดำรง

ในแง่ภววิทยา ได้ทราบแล้วว่า "หลี่"หรือ"จิ่ง"ก็ดี จำเป็นจะต้องอาศัยหลังสร้างสรรค์ของ"ฉี่"ในการกำหนดเป็นรูปธรรมขึ้นเสมอ ในแง่แห่งจริยศาสตร์นี้ก็เช่นกัน "เตา"หรือ"เตอ"จะสำแดงอาการของคุณธรรมให้ปรากฏเห็นเป็นรูปธรรมขึ้นได้ ก็จำเป็นจะต้องอาศัย"ฉี่"เป็นหลังในการสร้างสรรค์เช่นเดียวกัน "เตา"จะมีสภาวะเป็นกฎเกณฑ์สากลทางศีลธรรมได้จะต้องผ่านขบวนการของ"ฉี่"เสียก่อน และ"เตอ"ก็จะต้องประกอบกับขบวนการของ"ฉี่"เสียก่อนจึงจะสามารถแสดงคุณธรรมให้ปรากฏออกมาในรูปของอารมณ์ได้ โดยเหตุนี้ ชื่อเตอ(คุณธรรมทั้ง 4 อันได้แก่ เหยิน, อี้, หลี่, จื่อ) จึงเป็นนามธรรมภายในตัวของปัจเจกภาพทั้งปวง เมื่อผ่านการประกอบกันเข้ากับขบวนการของ"ฉี่"แล้ว จึงจะสามารถแสดงรูปธรรมออกมาเป็น ชื่อตวน (ปากทวารทั้ง 4) ได้ การแสดงออกเป็นรูปธรรมดังกล่าวจะมีความชัดเจนใกล้เคียงกับนามธรรมดั้งเดิมเพียงใด ก็ย่อมขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์และคุณภาพของ"ฉี่"ในตัวปัจเจกภาพนั้นๆด้วย "เหยิน จึงเป็นกฎเกณฑ์ของความเห็นอกเห็นใจ, อี้ เป็นกฎเกณฑ์ของความละเอียดรอบคอบ, หลี่ เป็นกฎเกณฑ์ของความรู้สึกอ่อนน้อมถ่อมตน และ จื่อ เป็นกฎเกณฑ์ของความรู้สึกผิดชอบชั่วดี" ¹ กล่าวอีกนัยหนึ่ง "ชื่อเตอ"

¹ Ibid., p.326.

ก็คือกฎเกณฑ์ของ "ชื่อทวน" และ "ชื่อทวน" ก็คือรูปธรรมที่เกิดจากการประกอบกันระหว่างกฎเกณฑ์ (เตอ) กับ "ฉี่" นั่นเอง

ความสัมพันธ์ระหว่างกฎเกณฑ์ของจักรวาลกับกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมทั้งในแง่สากลภาพและแง่ปัจเจกภาพซึ่งจู่ชี้ได้อธิบายเอาไว้ดังกล่าว สามารถแสดงสรุปให้ชัดเจนยิ่งขึ้นได้ด้วยแผนภูมิดังนี้

ปรากฏการณ์ของธรรมชาติและจักรวาล กับปรากฏการณ์ทางศีลธรรมจึงมีความสัมพันธ์กัน อย่างแน่นแฟ้น เนื่องจากต่างก็เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดสืบเนื่องมาจากเหตุผลอันเดียวกันแม้จะเป็น เหตุผลที่มองจากแง่มุมที่ต่างกัน ธรรมชาติกับคุณธรรมจึงเท่ากับแง่มุมที่ต่างกันของสิ่งเดียวกัน นั่นเอง เปรียบเสมือนกับด้าน 2 ด้านของเหรียญเหรียญเดียวกัน

นอกจากจะได้แสดงความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติจักรวาลกับศีลธรรมด้วยเชิงตรรกคังที่ ได้เสนอมาท่านแล้ว จู่ชี้ยังได้อธิบายแสดงความสัมพันธ์ดังกล่าวในเชิงประสบการณ์(Empirical) ไปด้วย โดยให้สังเกตลักษณะและหน้าที่ของคุณธรรมหลักทั้ง 4 เปรียบเทียบกับคุณลักษณะของธาตุ

ทั้ง 5 (อุลึง) และฤดูกาลทั้ง 4 (ชื่อจวี) อันเป็นพื้นฐานของธรรมชาติจักรวาล ทั้งนี้เพื่อชี้ให้เห็นว่า โครงสร้างที่ประกอบกันขึ้นเป็นคุณธรรมทั้ง 4 นั้น ไม่ได้แตกต่างไปจาก โครงสร้างที่ประกอบกันขึ้นเป็นฤดูกาลทั้ง 4 และธาตุพื้นฐานทั้ง 5 แต่อย่างใด

ก. "ธาตุไม้เป็นธาตุประจำฤดูใบไม้ผลิ" ¹ เพราะไม่มีคุณสมบัติและหน้าที่เหมือนกับฤดูใบไม้ผลิ กล่าวคือ ธาตุไม้จะเปรียบเสมือนเป็นตัวที่เริ่มผลักดันวัฏจักรของสรรพสิ่งให้เคลื่อนไหว ไม้เป็นสัญลักษณ์ของชีวิตและการกำเนิด และเป็นจุดเริ่มของวิวัฒนาการทั้งปวง ² เช่นเดียวกับฤดูใบไม้ผลิซึ่งเป็นฤดูกาลที่เริ่มชีวิตของสรรพสิ่ง พืชพันธุ์ใหญ่น้อย เริ่มผลิใบอ่อน หมูสัตว์เริ่มขยับเคลื่อนไหวออกหากิน ฤดูใบไม้ผลิจึงเป็นจุดเริ่มของวัฏจักร เช่นเดียวกับธาตุไม้ โดยที่มีการกำเนิดเป็นสัญลักษณ์ประจำตัว

เมื่อเทียบกับ"เหยียน"ซึ่งเป็นคุณธรรมข้อแรกในคุณธรรมหลักทั้ง 4 แล้วยังพบว่า "เหยียน" ก็มีคุณลักษณะเดียวกันกับธาตุไม้และฤดูใบไม้ผลิ กล่าวคือเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่ก่อให้เกิดคุณธรรมอื่นๆ ถาปราศจาก"เหยียน"ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ของความรักและความเห็นอกเห็นใจแล้ว คุณธรรมข้ออื่นก็ไม้อาจจะมีขึ้นได้ เพราะถ้ายังคงยึดถืออัตตาและความเห็นแก่ตัวเป็นใหญ่แล้ว ความละเอียดรอบอบการถ่อมตน และปัญญาที่ซื่อซอมก็ย่อมไม่สามารถเกิดขึ้นได้เนื่องจากถูกกระแสแห่งความเห็นแก่ตัวและหัวใจที่คับแคบครอบงำเอาไว้ "เหยียน"จึงได้ชื่อว่าเป็นต้นกำเนิดของคุณธรรมทั้งปวง กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือเป็นต้นกำเนิดของธรรมชาติแท้ในบรรดาสรรพสิ่งทั้งปวงนั่นเอง จูซีจึงกล่าวไว้ว่า "เหยียน คือกฎเกณฑ์ของชีวิต การปราศจาก เหยียนก็คือการปราศจากชีวิต" ³

อนึ่ง คำว่า"เหยียน"ตามความหมายของจูซี สามารถใช้กินความได้ถึง 2 นัยด้วยกัน กล่าวคือ โดยนัยแรกให้หมายถึงคุณธรรมที่เน้นความรักความเมตตาเป็นใหญ่ นับศักดิ์ได้เป็นเพียงคุณธรรมหลัก

¹ J.Percy Bruce, Chu Hsi and His Master, p.155.

² Chu Hsi, The Philosophy of Human Nature, p.400.

³ Ibid., p.326.

ข้อหนึ่งในคุณธรรมหลักทั้ง 4 เท่านั้น ความหมายนี้ตรงกับการอธิบายของเมิ่งจื่อ ส่วนในนัยที่สอง จะใช้ครอบคลุมหมายถึงคุณธรรมใหญ่น้อยทั้งปวง เพราะเมื่อมี "เหยิน" เป็นพื้นฐาน คุณธรรมทั้งปวงย่อมเกิดตามมา เป็นปริยาย ความหมายที่กินความกว้างขวาง เช่นนี้เป็นลักษณะเดียวกันกับที่ขงจื่อได้อธิบายเอาไว้ โดยเหตุนี้ จูซีจึงเท่ากับเป็นผู้ประนีประนอมคำอธิบายของขงจื่อกับของเมิ่งจื่อเข้าด้วยกัน ด้วยการยอมรับความหมายทั้งสองเป็นความหมายที่ถูกต้องแล้วแต่จะต้องการใช้ให้หมายถึง "เหยินใหญ่" หรือ "เหยินเล็ก" ตามแต่กรณี

ข. ธาตุไฟเป็นธาตุประจำฤดูร้อน เนื่องจากมีความร้อนแรงหรือพลังในตัว เป็นคุณสมบัติและเป็นธาตุที่โลดเต้นเคลื่อนไหวไปมาอยู่ตลอดเวลา เช่นเดียวกับสภาพของฤดูร้อนอันเต็มไปด้วยความแจ่มใสสวยงามและแสงสว่างพลังแห่งการทำงาน เปรียบได้กับวัยรุ่นของชีวิตซึ่งเป็นวัยแห่งการเรียนรู้ ที่ชนชั้นไม้ในฤดูร้อนจะเริ่มเจริญเติบโตและสัตว์ใหญ่น้อยก็เริ่มออกตระเวนหากินเรียนรู้จากประสบการณ์ในสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้น ไฟ กับ ฤดูร้อนจึงมีพลังและการแสดงออกของชีวิตเป็นสัญลักษณ์ประจำตัว

มองในแง่จริยธรรม การแสดงออกของชีวิตก็คือการแสดงออกของ "เหยิน" นั่นเอง ไฟกับฤดูร้อนจึงมีคุณลักษณะตรงกับ "หฺลื่อ" อันเป็นจารีตธรรมที่แสดงให้รู้ว่าบุคคลนั้นมี "เหยิน" อยู่ในตัว "หฺลื่อ" เป็นคุณธรรมที่พัฒนาเติบโตออกไปจาก "เหยิน" เช่นเดียวกับที่ฤดูร้อนเติบโตมาจากฤดูใบไม้ผลิ และธาตุไม้เป็นธาตุที่เป็นเหตุของธาตุไฟ¹ ความมั่งคั่งในจรรยาบรรณและความรอบรู้ในพิธีต่างๆ ช่วยให้สามารถใช้ชีวิตได้อย่างเหมาะสมกลมกลืนกับโลกและสังคม ก็เทียบได้กับพลังสร้างสรรค์อันงดงามของธาตุไฟและฤดูร้อนที่สดใสร่าเริง

ค. ธาตุประจำฤดูใบไม้ร่วงก็คือธาตุ โลหะซึ่งเป็นธาตุที่เกิดจากการทับถมของธาตุไม้กับวัสดุต่างๆ และเป็นธาตุที่มีคุณค่าสำหรับการนำไปใช้ประโยชน์ในกิจการต่างๆ ฤดูใบไม้ร่วงก็เป็นฤดูกาลที่สรรหสิ่งนำหลังภายในตัวออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างเต็มที่หลังจากที่ได้สะสมพลังและวุฒิภาวะมาพอสมควรแล้ว เป็นฤดูแห่งการเก็บเกี่ยว โภชนผลที่ได้ลงแรงเอาไว้ เปรียบได้กับ

¹ J. Percy Bruce, Chu Hsi and His Masters, p. 179.

วิถึการร้งของชีวิตซึ่งกำลังเร่งชวนชวายทำงานสร้างหลักฐาน โลหะและฤดูใบไม้ร่วงจึงมีการใช้หลังสร้างสรรคเป็นสัญลักษณ์ประจำตัว

คุณธรรมที่สร้างสรรคประ โยชนให้แกสรรพลึงก็คือ"อึ"ซึ่ง เป็นวินัยธรรมที่ควบคุมอารมณ์และการแสดงออกของตัวตนให้ไปไปในทางที่ถูกต้อง การแสดงออกของ"อึ"ต่างกับการแสดงออกของ"หลึ"ตรงที่ไม่ได้มุ่งความเหมาะสมงดงามของจารีตธรรมเป็นหลัก แต่ใช้ความถูกต้องและความเป็นธรรมของสังภาพที่แฝงอยู่ในจิตใจเป็นเกณฑ์ตัดสิน โดยมุ่งประ โยชนธรรมของการแสดงออกเป็นสำคัญ "อึ"จึงหมายถึงการนำเอาคุณธรรมความดีภายในตัวออกมาใช้ให้เป็นประ โยชนในทางปฏิบัติ หลังจากที่ได้รับการศึกษาเรียนรู้จารีตธรรมหรือ"หลึ"มาแล้ว "อึ"จึงเทียบได้กับการรับผลประ โยชนจากธาตุ โลหะและฤดูใบไม้ร่วง

ง. ธาตุน้ำเป็นธาตุสัญลักษณ์ประจำฤดูหนาว เนื่องจากมีความเฉียบเย็นเป็นคุณสมบัติประจำตัวเหมือนกัน และมีความสงบนิ่งขบเซาเป็นอากัปกิริยาภายนอก แต่ความสงบนิ่งดังกล่าวก็แฝงไว้ด้วยชีวิตและอาการเคลื่อนไหวต่าง ๆ นานาอยู่ภายใน เปรียบได้กับความแห้งแล้งหนาวเย็นของฤดูหนาวซึ่งชีวิตทั้งหลายซ่อนตัวอยู่ในที่อาศัย เพื่อคอยใช้ชีวิตใหม่อันกำลังจะเวียนมาถึงอีกครั้ง น้ำและฤดูหนาวจึงมีสัญลักษณ์เป็นความหยุดนิ่งอยู่กับที่ของบรรดาสรรพสิ่งเพียงชั่วคราว แต่เป็นการหยุดนิ่งที่แฝงศักยภาพแห่งการกำเนิดอยู่ในตัว

คุณธรรมในแง่ปัญญาหรือ"จื่อ"ของมนุษย์ก็เทียบได้เช่นเดียวกันนี้ กล่าวคือปัญญาจะเป็นอาการรู้งึแงอยู่ภายในตัวของปัจ เจกภาพทั้งหลาย โดยมีได้แสดงออกว่ามีอาการรู้งึแงพร้อมที่จะแสดงออกอยู่ทุกเมื่อ เป็นเสมือนสมรรถนภาวะ (Potentiality) ของคุณธรรมที่พร้อมจะกลายเป็นกัมมันตภาวะ (Actuality) ได้ทุกเวลา

จ. ในหมู่ธาตุพื้นฐานทั้ง 5 ยังมีธาตุดินอีกธาตุหนึ่งซึ่งอยู่นอกเหนือจากการเปรียบเทียบกับฤดูกาลทั้ง 4 อย่างไรก็ตาม ความหมายของธาตุดินนั้น จะเปรียบเสมือนกับธาตุที่รองรับความเป็นอยู่ของธาตุทั้ง 4 ที่โคกกล่าวถึงข้างต้น ไม่ว่าจะเป็ธาตุไม้, ไฟ, โลหะ หรือ น้ำ ล้วนแล้วแต่จำเป็นต้องอาศัยธาตุดินเป็นที่สำหรับให้ตั้งค้ำองอยู่ได้ทั้งสิ้น ความมีอยู่จริงของธาตุทั้ง 4 จึงเป็นการรับรองถึงความมีอยู่ของธาตุดินด้วย โดยปริยาย เพราะธาตุทั้ง 4 ย่อมจะมีอยู่โดยปราศจากธาตุดินไม่ได้ ในแง่นี้ ธาตุดินจึงอาจเปรียบเทียบกับแกนกลางสำหรับให้ฤดูกาลทั้ง 4 หมุนเวียน

เปลี่ยนไปมาเป็นระบบ หากปราศจากแกนกลางดังกล่าวนี้ ฤดูกาลก็อาจจะไม่สมำ เสมอเป็นลำดับ ดังที่เป็นอยู่ก็ได้ซึ่งย่อหมายถึงการปราศจากฤดูกาลนั่นเอง ธาตุดินจึงเป็นที่อาศัยของฤดูกาลทั้ง 4 ด้วย เช่นเดียวกับที่เป็นที่อาศัยของธาตุทั้ง 4

ส่วนในแง่ของคุณธรรม ปรากฏว่าในระยะหลัง ได้มีพัฒนาการจนเกิดมีคุณธรรมหลักอย่าง ที่ 5 ขึ้นมาซึ่งรู้จักได้นำมาอธิบายเปรียบเทียบกับธาตุดิน คุณธรรมดังกล่าวก็คือ "ซื่อ" ซึ่งหมายถึงสัจจะ หรือความน่าเชื่อถือ การที่กล่าวว่า "ซื่อ" มีลักษณะ เช่นเดียวกับธาตุดินก็เพราะเป็นตัวแกนกลางสำหรับ รองรับความมีอยู่จริงของคุณธรรมหลักทั้ง 4 เช่นดังที่ดินเป็นตัวรองรับธาตุทั้ง 4 อยู่ หากปราศจาก สัจจะเป็นพื้นฐานรองรับแล้ว การอธิบายคุณธรรมทั้งปวงที่ได้กล่าวมาทั้งหมดก็ไร้ความหมายเพราะ ไม่อาจรับรองได้ว่าที่กล่าวมานั้นเป็นความจริง การมีอยู่จริงของคุณธรรมหลักทั้ง 4 จึงจำเป็นต้อง มี "ซื่อ" รองรับอยู่ โดยปริยาย

การเปรียบเทียบคุณธรรมหลักกับธาตุทั้ง 5 และฤดูกาลทั้ง 4 ดังที่ได้เสนอมาทิ้งหมคนี้ อาจจะแสดงเป็นแผนภูมิเปรียบเทียบให้เห็น ได้ชัดเจนยิ่งขึ้นดังนี้

<u>ธาตุ 5</u>	<u>ฤดูกาล 4</u>	<u>คุณธรรม 4</u>	<u>อารมณ์พื้นฐานของคุณธรรม</u>
ไม้	ฤดูใบไม้ผลิ	เหยิน	ความเห็นอกเห็นใจ
ไฟ	ฤดูร้อน	หฤ	ความนอบน้อมถ่อมตน
โลหะ	ฤดูใบไม้ร่วง	อ	ความละเอียดรอบาป
น้ำ	ฤดูหนาว	จื่อ	ปัญญาแยกแยะผิดถูก
(ดิน)		(ซื่อ)	สัจจะความเป็นจริง

ทัศนะของจูซีเกี่ยวกับคุณธรรมดั้งทีได้เสนอมาทั้งหมดนี้ เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับทัศนะของปรัชญาขงจื้อโบราณแล้ว ก็จะพบว่า จูซีได้ขยายขอบเขตความอุดมของเป้าหมายแห่งชีวิตให้กว้างขวางยิ่งกัขงจื้อและเมิ่งจื้อออกไปอีก ถึงแม้ว่าเป้าหมายของชีวิตตามทัศนะของเขา โดยหลักการแล้วจะยังคงยึดถือตามขงจื้ออยู่ นั่นคือการจะต้องบรรลุสถานะแห่งความเป็นนักปราชญ์ด้วยการปฏิบัติและเรียนรู้ให้เข้าใจหลักคุณธรรมที่เป็นเครื่องกำกับความเป็นนักปราชญ์อยู่ แต่หลักคุณธรรมในสายตาของจูซีก็มีความหมายกว้างกว่าของขงจื้อและของเมิ่งจื้ออยู่มาก โดยถือว่า กฎเกณฑ์ทางศีลธรรมก็คือสิ่งเดียวกันกับกฎเกณฑ์ธรรมชาติของจักรวาล นักปราชญ์ในทัศนะของเขาจึงต้องเข้าใจกลไกของจักรวาลและธรรมชาติรอบตัว โดยปริยาย เนื่องจากได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่เข้าถึงกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมแล้ว และหนทางในการเข้าถึงกฎเกณฑ์ศีลธรรมก็ย่อมศึกษาผ่านกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติของจักรวาลไค้ด้วย รวมความแล้ว นักปราชญ์ในทัศนะของจูซีก็คือผู้ที่เข้าใจใน"หลี่"นั่นเอง และเป้าหมายแห่งชีวิตที่สูงสุดเรียงประการเดียวตามความเห็นของเขา ก็คือการทำ ความเข้าใจศึกษาให้รู้แจ้งใน"หลี่"นี้เอง เพราะเมื่อเข้าใจใน"หลี่"ได้แจ่มแจ้งแล้ว ก็จะสามารถอนุมานไปสู่แง่มุมอื่นได้โดยง่ายด้วยไม่ว่าจะเป็นในแง่เมตาฟิสิกส์, ญาณวิทยา หรือแง่จริยศาสตร์ทั้งด้านจริยศาสตร์ส่วนบุคคลและจริยศาสตร์สังคม

6.2 มรรควิธีของชีวิต

เมื่อเป้าหมายของชีวิตมนุษย์คือสถานะแห่งความเป็นนักปราชญ์ และการได้ชื่อว่าเป็นนักปราชญ์ก็คือการ เข้าถึงคุณธรรมหลักที่สำคัญซึ่งกำกับความเป็นนักปราชญ์อยู่ ดังนั้น มรรควิธีของชีวิตตามทัศนะของลัทธิขงจื้อ จึงย่อมหมายถึงวิธีการที่จะนำไปสู่ความเข้าใจในหลักคุณธรรมดังกล่าวนั่นเอง

หากพิจารณาการจักระดับบุคคลในอุดมคติของขงจื้อแล้ว จะเห็นว่า ก้าวแรกของการเข้าสู่สถานะของความเป็นนักปราชญ์ก็คือการ เป็นผู้มีความรู้และความเห็นอันถูกต้องซึ่งจะทำให้ได้ชื่อว่า เป็น"สือ"หรือผู้แตกฉานในเชิงปรีชา ค้วยเหตุนี้ การเรียนรู้และการศึกษาจึงเป็น เรื่องที่ขงจื้อเห็นว่า เป็นรากฐานเบื้องต้นที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับการเป็นนักปราชญ์ เขามีความเชื่อว่า ผู้ที่จะเป็นนักปราชญ์ได้ อย่างน้อยที่สุดจะต้องได้ชื่อว่าเป็นผู้รู้เสียก่อน มรรควิธีขั้นแรกของขงจื้อจึงต้องเริ่มที่การศึกษาเรียนรู้เสียก่อน "ก่อนหยกไม่สามารถจะกลายเป็นศิลาปะอันล้ำค่าได้หากปราศจาก

การเจียรไนแกะสลัก มนุษย์ก็เจกเช่นเดียวกัน ย่อมไม่สามารถจะเข้าถึงกฎแห่งศีลธรรมได้หากปราศจากการเรียนรู้" ¹

วิธีการศึกษาหาความรู้ของสานุศิษย์ในลัทธิขงจื้อทั้งหลายจะกระทำได้อีก โดยการอ่านและค้นคว้าจากคัมภีร์โบราณอันศักดิ์สิทธิ์ที่ขงจื้อได้เรียบเรียงเอาไว้ 2 เล่มด้วยกัน ได้แก่ "ชฺจูจิง" (Book of History) และ "ชฺชือจิง" (Book of Poetry) เล่มแรกเป็นคัมภีร์ที่บันทึกประวัติศาสตร์ของจีนตั้งแต่สมัยก่อนราชวงศ์จนถึงต้นสมัยราชวงศ์โจวซึ่งเป็นยุคที่รุ่งเรืองที่สุดในสายตาของขงจื้อ ส่วนเล่มหลังเป็นคัมภีร์รวบรวมบทกวีนิพนธ์ของนักปราชญ์โบราณ การศึกษา "ชฺจูจิง" จะทำให้ใคร่จึกปฏิบัติทางของบรรดาบุคคลในอุดมคติที่ขงจื้อยกย่องว่าเป็นนักปราชญ์ทั้งหลาย ซึ่งจะช่วยให้ผู้ศึกษาสามารถสร้างอุดมการณ์ที่ถูกต้องสำหรับไว้ยึดเป็นนิหัตถ์อุทหาพรตให้เกิดเป็นสัมมาพินฺธุได้ สังคมในอุดมคติของขงจื้อก็คือสภาพของสังคมที่พรรณนาไว้ใน "ชฺจูจิง" นี้เองซึ่งเขาเชื่อว่าได้เกิดขึ้นเนื่องจากมีนักปราชญ์คอย เป็นผู้ชักนำสังคมไปในทางที่ดีงาม "ชฺจูจิง" จึงเป็นเสมือนแบบอย่างในอดีตที่คอยกระตุ้นให้สานุศิษย์ของลัทธิขงจื้อทั้งหลายรู้จักตั้งเป้าหมายของชีวิตได้อย่างถูกต้อง ส่วนการศึกษา "ชฺชือจิง" นั้นก็จะให้ประโยชน์แก่ผู้ศึกษา มากมายหลายสถานด้วยกันดังที่ขงจื้อได้พรรณนาไว้ว่า "ทำให้สามารถสร้างอุดมการณ์อันในดวงจิต ช่วยให้อ่านพิจารณา ช่วยให้อ่านสังคมที่เป็นอยู่ ช่วยให้อ่านควบคุมการแสดงออกของอารมณ์ ในกิจการบ้านทำให้รู้จักปฏิบัติต่อบิดา ในกิจการเมืองทำให้รู้จักปฏิบัติต่อเจ้านายผู้ปกครอง นอกจากนี้ ยังช่วยให้มีความรู้สารถเกี่ยวกับชื่อที่งั้นธุและสิ่งสาราสัตว์ต่างๆอีกด้วย" ² การศึกษา "ชฺชือจิง" จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการเข้าสู่สถานะของนักปราชญ์ที่รอบรู้

¹ Lin Yu-tang, The Wisdom of Confucius, (New York : The Modern Library, 1938), p.219.

² The Analects, 17/9.

การศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับตำนาน โบราณและบทกวีอันทรงคุณค่าดังกล่าว จะเป็นรากฐานอย่างเพียงพอสำหรับการปฏิบัติตนตามแนวทางแห่งความเป็นปราชญ์อันเป็นขั้นตอนต่อไป บุคคลที่ปราศจากพื้นฐานของการเรียนรู้จะไม่สามารถเข้าถึงสถานะของการเป็นนักปราชญ์ได้เลย แม้ว่าในบางครั้งจะมีผู้ไม่รู้แสดงคุณธรรมออกมาให้ปรากฏ แต่ก็เป็นการแสดงออกโดยไม่รู้ตัวหรือโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ซึ่งผิดกับการแสดงออกของผู้ที่แจ่มแจ้งแล้วในหลักการของคุณธรรม จึงไม่อาจส่งคุณค่าที่แท้จริงให้แก่สังคมหรือตนเองได้ การเรียนรู้จึงเป็นเครื่องชี้ฐานะของความเป็นนักปราชญ์ได้อย่างหนึ่ง

ผู้มีจิตใจเมตตาทุกฤดา แต่ไม่รักการเรียนรู้ ย่อมเป็นผู้ที่กำลังเดินไปสู่ความโง่เขลา ผู้ที่รักในปัญญา แต่ไม่รักการเรียนรู้ ย่อมทำไหกลายเป็นคนก้าวร้าวเสเพล ผู้ที่มีจิตสัจย์ซื่อ แต่ไม่รักการเรียนรู้ ย่อมเกิดเภทภัยจากการกล่าวความจริง ผู้ที่รักความเที่ยงธรรม แต่ไม่รักการเรียนรู้ ย่อมทำให้ศัตรูสิ้นมิตรสลาต และผู้มีจิตใจกล้าหาญ แต่ไม่รักการเรียนรู้ ก็ยอมทำไหกลายเป็นคนบาคลิ่งไค¹

ถัดจากขั้นตอนของการเรียนรู้ ก็เป็นขั้นตอนของการบำเพ็ญตนหรือวางตัวเป็นนักปราชญ์ตามพื้นฐานแห่งความรู้ที่มีอยู่ ผู้ที่สามารถแสดงอาการออกได้ถูกต้องตรงกับทฤษฎีที่ตั้งไว้ดีแล้ว ก็จะได้ชื่อว่าเป็น "จวินจื่อ" อันเป็นระดับบุคคลในอุดมคติที่สูงขึ้นไปอีก ผู้ที่มีแต่ความรู้แต่ไม่สามารถวางตัวประพฤติตนให้เป็นไปตามที่ตนรู้อยู่ ก็ยังไม่อาจถูกนับว่าเป็นนักปราชญ์ที่แท้จริงได้ เช่นเดียวกับผู้ปฏิบัติไปโดยที่ไม่มีความรู้เป็นพื้นฐานอยู่ก่อน นักปราชญ์ในระดับ "จวินจื่อ" นี้จึงต้องเป็นผู้ที่เพียบพร้อมทั้งปรียติธรรมและปฏิบัติธรรมมีทั้งวิชาและจรณะเป็นองค์คุณประกอบอยู่ในตัว การบำเพ็ญตนให้มี

¹ Ibid., 17/8.

บุคลิกภาพของนักปราชญ์นี้ ก็คือการดำเนินตามหลักธรรม"หลี่"อันเป็นจารีตประเพณีที่เหมาะสม
ดีงามนั่นเอง

บุคลิกภาพของนักปราชญ์อาจแบ่งออกเป็น 2 ส่วนที่สำคัญได้แก่ การมีจิตใจหรืออุปนิสัย
แห่งความเป็นนักปราชญ์อันควรนับเป็นบุคลิกภาพภายในส่วนหนึ่ง และการมีกริยาการที่แสดงออก
ถึงความ เป็นนักปราชญ์อันเป็นบุคลิกภาพภายนอกอีกส่วนหนึ่ง ทั้งสองส่วนนี้จะต้องได้รับการรักษา
ควบคู่กันไป หากขาดคุณสมบัติส่วนใดส่วนหนึ่ง ก็ย่อมยังไม่ได้ชื่อว่ามีบุคลิกภาพของนักปราชญ์ที่
สมบูรณ์ การรักษามุขบุคลิกภาพภายใน ก็เพื่อให้สามารถควบคุมจิตใจและการใช้อารมณ์ให้อยู่ใน
ขีดขั้นระดับที่เหมาะสม โดยการพยายามประสานตัวตนให้มีความกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
กับสภาพการณภายนอกจนสามารถทำให้มีความสนิทสนมกับทุกสถานการณและทุกปรากฏการณ
ที่เข้ามากระทบสัมผัสด้วย ในการนี้ บังจ้อเห็นว่าจะต้องใช้คนตรีการเป็นเครื่องกลมเกลารจิต
ให้สำเร็จตามประสงค์ ส่วนการรักษามุขบุคลิกภาพภายนอกนั้น ก็เพื่อให้สามารถตอบโต้กับสถาน-
การณที่เข้ามากระทบได้อย่างถูกต้องเหมาะสมและงดงามตามจริยวัตรของนักปราชญ์ โดยมีหลัก
การอยู่ว่า ให้พยายามแยกแยะตัวตนออกมาให้เห็นชัดว่าตนเป็นทละส่วนกับสถานการณที่เข้ามา
กระทบเพื่อที่จะได้พิจารณาได้ถูกต้องว่าควรจะใช้ตัวตนสนองสถานการณนั้นๆอย่างไรจึงจะเหมาะสม
บงจ้อสอนว่า เครื่องมือที่สำคัญของการรักษามุขบุคลิกภาพภายนอกดังกล่าวนี้ก็คือ "หลี่" หรือจารีต
ธรรมนั่นเอง

การคนตรีมีไว้เพื่อการประสานรวมกัน จารีต(หลี่)มีไว้เพื่อแยกแยะออกจากกัน การรวม
กันจะก่อให้เกิดน้ำใจไมตรีต่อกัน และการแยกแยะจากกันก็จะก่อให้เกิดความเกรงใจยกย่อง
นับถือซึ่งกันและกัน ฉะนั้นหนักแต่เพียงคานคนตรี จะเป็นสาเหตุให้เกิดความปั่นป่วนขึ้นได้
และถาเนนหนักแต่เพียงคานจารีตธรรม ก็จะทำให้เกิดเป็นความขัดแย้งต่อกันขึ้นได้ การ
สร้างสมดุลระหว่างอารมณภายในกับอากัปกิริยาภายนอก ย่อมต้องใช้คนตรีการและจารีต
ธรรมเป็นเครื่องมือ¹

¹ Lin Yu-tang, The Wisdom of Confucius, p.257.

การบำเพ็ญตนเป็นนักปราชญ์ จึงต้องบำเพ็ญทั้งทางจิตใจและทางกริยาการภายนอกควบคู่กันไป เพื่อให้รู้จักประสานและแยกแยะสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง สำหรับแนวทางในการวางตัวปฏิบัติเพื่อให้บรรลุผลดังกล่าวนี้ หนังสือก็ได้เรียบเรียงขึ้นเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์อีก 2 เล่ม ได้แก่ คัมภีร์ "เซี่ยจิง" (Book of Song) ซึ่งเป็นคัมภีร์รวมบทเพลง โบราณ (ปัจจุบันได้สูญหายไปหมดแล้ว) และคัมภีร์ "หลี่จี้" (Book of Ritual) ซึ่งเป็นคัมภีร์รวบรวมหลักจารีตธรรมเนียมของชนชั้นสูงเอาไว้อย่างสมบูรณ์ ผู้ที่ใส่ใจในการวางตัวให้ถูกต้องกับบุคลิกของความเป็นนักปราชญ์ จึงพึงสนใจศึกษาข้อมูลในคัมภีร์ดังกล่าวให้ชำนิชอง เป็นพื้นฐาน เบื้องปฐมเสียก่อน

กล่าวโดยสรุป มรรควิธีของชีวิตตามทัศนะของขงจื๊อจะมีขั้นตอนที่สำคัญอยู่ 2 ขั้นตอนด้วยกันคือ การศึกษาเรียนรู้ทางปริยัติเพื่อวางรากฐานความคิดความเห็นที่ถูกต้องใหม่มั่นคง ขั้นตอนนี้เรียกว่า "ป้อเหวิน" (เสี่ยวสาขาในเชิงปริยัติ) และการสร้างสมบุคลิกภาพของนักปราชญ์ขึ้นทั้งทางด้านจิตใจและทางด้านจริยวัตร ขั้นตอนนี้เรียกว่า "เซี่ยหลี่" (เข้าหาหลี่) "ผู้ที่เป็นนักปราชญ์เมื่อได้ชวนทวยศึกษาหาความรู้ให้กว้างขวางและวางตัวให้เป็นไปตามจารีต(หลี่)แล้ว ย่อมไม่พลาดจากการเข้าถึงอาณาจักรแห่งสัจธรรมได้"¹ ขั้นตอนทั้งสองดังกล่าวนี้ มีคู่มือสำหรับให้ใช้เป็นแนวทางเบื้องต้นอยู่อย่างพร้อมมูล ซึ่งแยกได้เป็น ตำนากับบทกวี, จารีตประเพณี และการดนตรี ซึ่งจะต้องเรียนรู้อย่างเป็นลำดับกันไป ตำนากับบทกวีจะทำให้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมและความเป็นไปของโลก แต่ถึงแม้จะมีความรู้ หากไม่ได้ปฏิบัติตนให้ถูกต้องเหมาะสมกับจารีตและคตินิยมของสังคม ความรู้ที่มีอยู่ก็จะไร้ค่า ความจริงที่รู้อยู่ก็อาจจะกลายเป็นความเท็จไปได้ ความถูกต้องก็อาจจะกลายเป็นความคิดไปได้ตามความเห็นของสังคม การรู้จักระเบียบพิธีธรรมเพื่อแสดงท่าทีให้เหมาะสม จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นถัดจากการเรียนรู้ และถึงแม้จะมีความรู้กับการแสดงออกที่เหมาะสม แต่ถ้ามไม่สามารถทำให้มีวิญญาณแห่งความเป็นนักปราชญ์กลมกลืนกับอาการแสดงออกภายนอกแล้ว การปฏิบัติตนตามจารีตหรือความรู้ก็จะกลายเป็นการฝืนใจทำ ก่อให้เกิดสภาวะขัดแย้งระหว่างความต้องการภายในกับการแสดงออกภายนอก ความสุขที่แท้จริงหรือความเป็นนักปราชญ์ที่สมบูรณ์ก็ย่อมไม่อาจเกิดขึ้นได้ โดยเหตุนี้ การกล่อมเกลาจิตใจให้มีความสอดคล้องกับ

¹ The Analects., 6/25.

สภาวะธรรม ความรู้ และพฤติกรรมที่แสดงออก โดยอาศัยคนตรีการ เป็นสื่อ จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นอยู่ ไม่น้อยสำหรับหนทางสู่ความเป็นนักปราชญ์อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต ซึ่งจื่อจิ้งได้สรุปเอาไว้ ว่า "จื่อ(บทกวี)คือจุดกำเนิด, หลี่(จารีตธรรม)คือการสร้าง, และเยี่ย(ดนตรีการ)คือผลในนั้น ปลาย"¹ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงขั้นตอนของมรรควิธีของชีวิตที่จำเป็นจะต้องอาศัยสอดคล้องกันเป็น กระแสตามลำดับ

มรรควิธีของชีวิตตามทัศนะของขงจื่อจิ้งได้แก่การพัฒนาปัญญา, กายและจิตใจตามลำดับ ให้มีอาการรู้เท่าทันสถานภาพภายนอก ทั้งนี้ โดยมีคัมภีร์จื่อจิ้ง, จื่อจิ้ง, หลี่จี้, และเยี่ยจิ้ง เป็นคู่มือ สำหรับให้ศึกษาและปฏิบัติตาม จึงอาจกล่าวสรุปได้อีกอย่างหนึ่งว่า มรรควิธีของชีวิตในทัศนะ ของขงจื่อก็คือการศึกษาและปฏิบัติตามแนวทางในคัมภีร์ ไบราดที่เขาได้เรียบเรียงขึ้นนั่นเอง

มรรควิธีของขงจื่อนี้ เมื่อมาถึงสมัยของเมิ่งจื่อก็ได้รับการอธิบายเพิ่มเติมขึ้นจนผิดเพี้ยน ไปจากเดิมบ้าง เมิ่งจื่อจะเน้นความสำคัญในแง่ของการปฏิบัติอย่างมากจนไม่ได้กล่าวถึงวิธีการ "ป้อเหวิน" ซึ่งเป็นแนวทางปริยัติไว้เลย ทั้งนี้เนื่องจากเขามีมุมมองที่ว่า ธรรมชาติของมนุษย์เป็น ธรรมชาติที่ดีอยู่แล้ว ดังนั้น การศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับวิถีแห่งความเป็นนักปราชญ์จาก โลกและ สังคมภายนอกตัวตนจึงไม่ใช่เรื่องจำเป็นเท่าใดนัก เพราะมนุษย์มีความรู้ในลักษณะดังกล่าวอยู่อย่าง พรอมมูลในตัวแล้ว แนว โนมการกระทำของมนุษย์ตามปกติจึงเป็นไปในทางที่ดีเสมอ เปรียบเสมือน กระแสน้ำจากที่สูงย่อมไหลลงสู่ที่ต่ำเป็นธรรมดา ด้วยเหตุนี้ ภาระของมนุษย์จึงมีเพียงแต่การทำ ความเข้าใจธรรมชาติที่ดำรงภายในตัวของตนเองให้ได้ เพราะเพียงแต่สามารถดำรงรักษาสภาวะ ของธรรมชาติแท้ในตัวให้บริสุทธิ์อยู่ได้ การแสดงออกตลอดจนความรู้ความนึกคิดก็จะ เป็นไปในทาง ที่ถูกต้องสมควรได้เองตามแรงผลักดันของธรรมชาติภายใน กล่าวอีกนัยหนึ่ง ความรู้ในคุณธรรม หรือวิถีแห่งความเป็นนักปราชญ์เป็นความรู้ที่ติดตัวเป็นธรรมชาติของมนุษย์ชาติมาแต่ดั้ง เดิมแล้ว

เมิ่งจื่อกล่าวว่า คู่หนึ่งบนภูเขาหนิวซันมีแมกไม้อันอุดมสมบูรณ์เป็นสง่าอยู่ ๗ ชายแดนแผ่นดิน ใหญ่ ต่อมามีแมกไม้เหล่านั้นก็ถูก โคนลมลงด้วยคมมีดและคมขวาน จึงความมั่งคั่งของมันหรือจะ ยั่งยืนอยู่ได้ ทว่า โดยอาศัยกาลเวลาของหิวาและราตรี โดยการบำรุงปรุงแต่งของหยาดฝน

¹ Ibid., 8/8.

และหยาดน้ำค้าง ก็มีใช้ว่าจะไม่มีการงอกงามของเมล็ดและหน่อของมวลไม้เหล่านั้นขึ้นมาอีก
 แดแล้ว เหลาแพะแกะวัวควายก็มาเหี่ยวและเล็มเป็นอาหารเสียสิ้น เมื่อผู้คนใดมาเห็นสภาพ
 หนึ่งไร้แมกไม้ของภูเขานี้ ก็เข้าใจว่าไม่เคยมีหมู่มอนันต์สมบูรณ์บนภูเขานี้มาก่อน นี้จะว่าเป็น
 ธรรมชาติที่แท้ของภูเขาลูกนี้ได้อย่างไร การที่มนุษย์ละทิ้งคุณธรรม ก็เปรียบเสมือนแมกไม้
 บนภูเขานี้ที่ถูกคนขวานตัดโค่น ความงดงามหรือจะยังยืนอยู่ได้ ...¹

คุณธรรมหรือความเป็นนักปราชญ์จึงเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องไปแสวงหามาจากที่อื่นใด
 เพียงแต่คอยดูแลให้ธรรมชาติภายในตัวพัฒนาเติบโตไปตามวิถีทางที่ควรเป็นเท่านั้น อย่าปล่อยให้
 ถูกทำลายไปดังแมกไม้บนภูเขานิวซัน โดยเหตุนี้ บทบาทของมนุษย์ในด้านการแสวงหามรรควิธี
 ของชีวิตตามความเห็นของเมิ่งจื่อ จึงเป็นไปในรูปของการรักษาบำรุงสภาวะของธรรมชาติภายใน
 ตัวไว้ให้ดีที่สุด เหตุที่ต้องคอยดูแลบำรุงรักษาก็เพราะว่าธรรมชาติดังกล่าวเป็นสิ่งที่เปราะบาง
 อาจถูกทำลายหรือถูกชักจูง โดยสภาพแวดล้อมรูปแบบต่างๆให้ชั่วเขวเป็นอื่นได้ง่าย อาจกล่าวได้ว่า
 หากธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์ไม่มีความเปราะบางดังกล่าวเสียแล้ว มนุษย์ก็แทบจะไม่ต้องมีบทบาท
 ในการแสวงหามรรควิธีสำหรับการดำเนินชีวิตแต่อย่างใดเลย

¹ Mencius, 6 A : 8.

Mencius said, The trees of the Niu Mountain were once beautiful
 Being situated, however, in the borders of a large State, there were hewn
 down with axes and bills; and could they retain there beauty? Still through
 the activity of the rain and dew, they were not without buds and sprouts
 springing forth, but then came the cattle and goats and browsed upon them.
 To these things is owing the bare and stripped appearance of the mountain,
 and when people now see it, they think it was never finely wooded. But
 is this the nature of the mountain ?

วิธีการบำรุงรักษาธรรมชาติดั้งเดิมมีหลักการที่สำคัญอยู่ 2 ประการได้แก่ การรักษาให้ธาตุแท้ดั้งเดิมคงความบริสุทธิ์อยู่เสมอประการหนึ่ง และการป้องกันศัตรูหรืออุปสรรคที่จะคอยขัดขวางความเจริญเติบโตของธาตุแท้ดั้งเดิมอีกประการหนึ่ง เปรียบได้กับการปลูกเลี้ยงต้นไม้ให้งอกงาม จะต้องหมั่นรดน้ำพรวนดินเพื่ออำนวยความสะดวกเจริญเติบโต และในอีกทางหนึ่งก็ต้องคอยระมัดระวังวัชพืชหรือศัตรูพืชที่จะรุกรานบั่นทอนการเติบโตของต้นไม้ นั้น พืชพันธุ์ที่ได้รับการบำรุงรักษาเช่นนี้ ย่อมเติบโตได้ผลมากกว่าพวกที่ถูกทอดทิ้งให้ขึ้นตามยถากรรมเป็นธรรมดาแน่แท้

การรักษาให้ธาตุแท้ดั้งเดิมคงความบริสุทธิ์อยู่เสมอ กระทำได้โดยอาศัยสมาธิจิตทำการควบคุมการแสดงออกของอารมณ์ให้อยู่ในขีดขั้นที่สมควร เมื่งจื่อถื่อว่า การแสดงออกของมนุษย์เกิดจากองค์ประกอบ 2 ภาคด้วยกันคือภาคปัญญาและภาคอารมณ์ซึ่งร่วมกันสร้างกันเป็นอากัปกริยาต่าง ๆ นานา "เขาไม่ได้แบ่งแยกว่าภาคหนึ่งเป็นภาคที่ดีและอีกภาคหนึ่งเป็นภาคที่ไม่ดี แต่ก็มี ความเชื่อว่า ภาคปัญญาจะมีคุณสมบัติแห่งการควบคุมอยู่ในตัว"¹ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ภาคปัญญาจะเป็นภาคที่ควบคุมภาคอารมณ์ ทั้งนี้เนื่องจากภาคอารมณ์เป็นภาคที่อ่อนไหวคล้อยตามสภาวะการณภายนอก และมักจะแสดงปฏิกิริยาสนองตอบกระแสธรรมภายนอกตามแต่แรงกระตุ้นว่ามีมากน้อยเพียงใดอยู่เสมอ จึงต้องมีการควบคุมปฏิกิริยาดังกล่าวให้อยู่ในขีดขั้นที่เหมาะสมพอควร การควบคุมภาคอารมณ์ดังกล่าวได้ จะทำให้ธรรมชาติแท่งภายในไม่มีอาการรวนเร และสามารถดำรงสถานะของธาตุแท้ที่อยู่ได้โดยไม่หวั่นไหวต่อโลกธรรมภายนอก การฝึกฝนภาคปัญญาในตัวให้มีความแข็งแกร่งยิ่งขึ้น เพื่อประสิทธิภาพในการควบคุมอารมณ์ จึงเป็นกิจที่จำเป็นสำหรับการรักษาสภาวะธรรมชาติแท่งภายในตัวให้มั่นคงอยู่ตลอดเวลา การฝึกฝนดังกล่าวจะกระทำได้ดี โดยการตั้งจิตพิจารณาเหตุผลและสังจภาวะของธรรมชาติตลอดจนคุณธรรมต่างๆ โดยไม่วอกแวกหวั่นไหวกับปรากฏการณ์ภายนอก นั่นก็คือการทำสมาธิให้เกิดขึ้นในจิตอยู่ตลอดเวลานั่นเอง

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสนใจว่า แม้เมื่งจื่อจะถื่อเอาการควบคุมอารมณ์เป็นวิธีการสำหรับดำรงรักษาสภาวะของธรรมชาติแท้ แต่เขาก็มิได้มุ่งหมายให้มีการข่มหรือฝืนภาคอารมณ์

¹ H.G.Creel, Chinese Thought from Confucius to Mao Tse-tung, (London : Eyre & Spottiswoode, 1954), p.102.

จนเกินไปอันอาจทำให้เกิดเป็นภาวะเกินกตัญญูได้ เพราะการฝืนหรือการขมถนอมถนอมนั้น นอกจากจะไม่เป็นประโยชน์ต่อการรักษาธรรมชาติแท้แล้ว ยังอาจทำให้เกิดผลเสียหรืออันตรายต่อความรู้สึกถึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตเช่นเดียวกัน อุทธาหรณ์ในกรณีนี้ เมิ่งจื่อได้แสดงไว้ในรูปของนิทานเรื่องคนปลูกข้าว โศกที่ตองการให้ตนข้าว โศกโตวัน โตคืน จึงหมั่นตั้งข้าว โศกให้สูงขึ้นกว่าเดิมทุกวันจนในที่สุด ผลแห่งความเพียรที่เกิดจากความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของคนปลูกข้าว โศกก็คือความเสียหายของต้นข้าว โศกทั้งหมด¹ การควบคุมอารมณ์ก็เช่นกัน ต้องกระทำด้วยปัญญา รู้จักสถานและกาลอันควรว่าจะต้องควบคุมไว้ในระดับใดจึงจะไม่เป็นอันตรายต่อตัวตน เปรียบเสมือนกับการรดน้ำต้นไม้ จะต้องรู้ว่าเมื่อใดควรรดมากหรือรดน้อยจึงจะไม่มีผลกระทบกระเทือนต่อการเจริญเติบโต เมิ่งจื่อจึงกล่าวไว้ว่า "จงสร้างความแข็งแกร่งให้แก่ภาคปัญญา แต่อย่าทำอันตรายต่อภาคอารมณ์"²

สำหรับหลักการสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือการป้องกันอุปสรรคที่จะรั้งความการเจริญเติบโตของธาตุแท้ เมิ่งจื่อมีความเห็นว่า อดทน, ความเห็นแก่ตัว และผลประโยชน์ เป็นศัตรูสำคัญที่คอยบั่นทอนธรรมชาติแท้ในตัว บุคคลที่สามารถรักษาสภาวะที่ดีงามของธรรมชาติเอาไว้ได้ ก็อาจจะถูกชักนำให้ไขว่เขวเป็นอื่นได้หากยังมีความมัวเมาในผลประโยชน์ส่วนตัวอยู่ รากเง่าอันชั่วร้ายนี้จึงควรได้รับการขจัดให้หมดสิ้นไป โดยเหตุนี้ เมื่อเหลียงซู่หวังตามเมิ่งจื่อถึงวิธีการที่จะนำผลประโยชน์มาสู่บ้านเมือง จึงได้รับคำตอบว่า "จะกล่าวถึงผลประโยชน์ไปใยกัน ควรจะกล่าวถึงเรื่องคุณธรรม(เหยินอี่) เท่านั้น ก็เป็นการเพียงพอแล้วสำหรับใช้ในการปกครองบ้านเมือง"³ ทศนะของเมิ่งจื่อเกี่ยวกับเรื่องผลประโยชน์นี้ ต้องการต่อต้านปรัชญาแบบอรรถประโยชน์นิยม (Utilitarianism) ของม่อจื่อซึ่งกำลังทรงอิทธิพลอยู่ในสมัยนั้น ปรัชญาอรรถประโยชน์นิยมมีเป้าหมาย (End) อยู่ที่ผลประโยชน์ของรัฐและประชาชาติเป็นสำคัญ โดยไม่คำนึงว่าจะมี

¹ Mencius, 2 A : 2

² Ibid.

³ Ibid., 1 A : 1.

วิธีการ (Means) เป็นอย่างไร ซึ่งเม็งจื่อไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง เพราะถือว่ามรรควิธีที่ค้างมา
 เท่านั้นที่จะทำให้ผลหรือเป้าหมายที่ดีเกิดตามมาได้ ผลประโยชน์เป็นตัวการที่ทำให้มนุษย์ไม่คำนึง
 ถึงวิธีการว่าดีเลวถูกผิดอย่างไร การมีคติแบบอรรถประโยชน์นิยมจึงเป็นศัตรูร้ายที่จะคอยบั่นทอน
 ความดีงามในธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์ ดังนั้น จึงต้องพยายามขจัดความเห็นแก่ตัวและผลประโยชน์
 ให้ได้ ธรรมชาติแท้จึงจะไม่ตกอยู่ในอันตราย

เมื่อเปรียบเทียบคำสอนเกี่ยวกับมรรควิธีดำเนินชีวิตของเม็งจื่อกับขงจื่อแล้ว ก็ให้เห็น
 ว่า วิธีการของเม็งจื่อในเรื่องการสร้างสมาธิจิตเพื่อชำระสภาวะอันบริสุทธิ์ของธรรมชาติดั้งเดิม
 ก็ดี การขจัดอคติและความเห็นแก่ประโยชน์เพื่อป้องกันการทำลายไปของธรรมชาติดั้งเดิมก็ดี
 ล้วนแล้วแต่เป็นวิธีการในแง่ปฏิบัติทั้งสิ้น และเป็นการปฏิบัติเพื่อพัฒนาบุคคลิกภายในเท่านั้น ส่วนใน
 แง่ของปริยัติธรรมและแง่ปฏิบัติเพื่อพัฒนาบุคคลิกภายนอกนั้น เม็งจื่อแทบจะไม่ได้กล่าวถึงเลย
 ทั้งนี้อาจจะเห็นเพราะเขามีความเห็นว่ายงจื่อได้กล่าวถึงวิธีการเชิงปริยัติและจารีตธรรมกำกับกริยา
 ภายนอกเอาไว้พอสมควรแล้ว ไม่มีความจำเป็นจะต้องกล่าวขยายความให้มากนัก แต่ใน
 เรื่องเกี่ยวกับการพัฒนาบุคคลิกภายในที่ขงจื่อสอนให้ใช้ดนตรี เป็นเครื่องกลมเกลอนั้น เป็นคำ
 อธิบายที่ยังไม่ชัดเจนพอ เม็งจื่อจึงแสดงอรรถาธิบายเพิ่มเติมเนื้อหาเกี่ยวกับการพัฒนาจิต โดยเฉพาะ
 ให้พิสดารยิ่งขึ้นดังกล่าว เหตุผลอีกประการหนึ่งอาจเป็นเพราะว่า เม็งจื่อมีความเชื่อว่าเมื่อมีการ
 พัฒนาจิตจนสมบูรณ์ถึงขั้นแล้ว ความรู้ตลอดจนกริยาการภายนอกที่เหมาะสมก็จะเป็นผลพลอยได้
 เกิดตามมาทีหลัง โดยปริยาย จึงไม่มีความจำเป็นต้องสนใจการ เรียนรู้และจารีตธรรมให้มากนัก
 ในแง่นี้ ความเชื่อของเม็งจื่อย่อมเป็นแนวทางที่สวนกันกับของขงจื่อซึ่งวางขั้นตอนของมรรควิธีชีวิต
 โดยเริ่มต้นจากการ เรียนรู้ก่อนที่จะพัฒนากริยาและการพัฒนาจิตตามลำดับ

อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างระหว่างทัศนะของเม็งจื่อกับของขงจื่อดังกล่าวนี้ ก็เป็น
 เพียงความแตกต่างกันในข้อปลีกย่อยเท่านั้น โดยหลักการใหญ่แล้ว ก็ยังคงสามารถสรุปได้ลงรอย
 เดียวกันว่า วิธีการบรรลุสถานะของนักปราชญ์มีหลักการหรือขั้นตอนที่สำคัญอยู่ 2 ประการคือ การ
 เรียนรู้ทางทฤษฎี และการพัฒนาบุคคลิกภาพทั้งภายนอกและภายในให้เหมาะสมกับการที่จะได้ชื่อว่า
 เป็นนักปราชญ์ หลักการทั้ง 2 ประการนี้ ยังคงเป็นที่ยึดถือกันสืบต่อมาเรื่อยๆแม้จนถึงสมัยของ
 ปรัชญาขงจื่อใหม่สมัยราชวงศ์ซ่งก็ตาม เจิ้งอู้ผู้เป็นต้นกระแสของสำนัก เหตุผลนิยมก็ยังคงมีทัศนะ

เกี่ยวกับมรรควิธีที่ยึดตามหลักการดังกล่าว เขาอธิบายไว้ว่า "ในการพัฒนาตัวตน จำเป็นจะต้องอาศัย จິง (สมาธิ) และในการเข้าถึงสัจภาพจำเป็นจะต้องอาศัย จ้อจ้อ (การเพิ่มพูนความรู้)"¹ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อของเขาได้อย่างชัดเจนว่าหนทางแห่งความเป็นนักปราชญ์จำเป็นจะต้องประกอบด้วยปรีชาธรรม (คือการเพิ่มพูนความรู้) และปฏิบัติธรรม (คือการสร้างสมาธิจิต) อย่างพร้อมมูล และจู้จู้ที่ได้รับมรดกทางความคิดมาจากเจิ้งอี่โดยตรง ก็ยังคงแสดงอรรถาธิบายโดยยึดตามหลักการดังกล่าวนี้ไว้เช่นกัน เพียงแต่เปลี่ยนการใช้ศัพท์บัญญัติให้แตกต่างออกไปเป็น "จู้จั้ง" (องค์สมาธิ) กับ "จุงหลี่" (การแจ้งประจักษ์ในหลี่) ตามลำดับ เมื่อเทียบกับคำอธิบายของปรัชญาของจ้อ โบราณแล้ว "จั้ง" หรือ "จู้จั้ง" ก็คือการปฏิบัติ โดยเฉพาะการปฏิบัติจิตให้เป็นสมาธิ ส่วน "จ้อจ้อ" หรือ "จุงหลี่" ก็คือการมีความรู้ในทางปรีชาธรรมนั่นเอง หัตถะเกี่ยวกับมรรควิธีของจู้จั้งมีหลักการใหญ่ที่ไม่แตกต่างไปจากปรัชญาของจ้อ โบราณแต่อย่างใด เพียงแต่ได้วิเคราะห์ให้ละเอียดกว้างขวางยิ่งขึ้น โดยมีทฤษฎี "หลี่" เป็นพื้นฐานที่สำคัญทำให้มีรายละเอียดที่พิสดารยิ่งยไปกว่าคำสอนของจ้อที่ไม่มีหลักการทางเมตาฟิสิกส์รองรับอยู่

คำว่า "จั้ง" หรือสมาธินั้น จูซีอธิบายไว้ว่า "คือการพัฒนาจิตให้มีคุณภาพ เพียงพอที่จะสามารถแยกแยะวินิจฉัยสัจภาพของหลักการหรือเหตุผลของจักรวาลได้ " จั้ง มีความหมายเพียงแต่การที่จิตสามารถควบคุมหรือบงการตัวเองได้เท่านั้น" ² "จั้ง" จั้ง เป็นสภาวะของจิตที่เปี่ยมด้วยสติไม่หวั่นไหวพุ่งข้ามตามสภาวะธรรมภายนอก เมื่อจิตสามารถควบคุมตัวเองได้ ก็แสดงว่าเป็นจิตที่มีคุณภาพสูง ซึ่งย่อมมีสมรรถภาพสูงในการกำหนดรู้อัจฉภาพของจักรวาลและสรรพสิ่งได้

ถ้าผู้ใดสามารถรวบรวมจิตให้เป็นสมาธิได้อยู่เสมอในการทำกิจวัตรประจำวันหรือแม้แต่ในเวลาห่างจากการทำงาน นั่นก็คือ สามารถดำรงจิตให้มีสภาวะเหมือนตอนก่อนที่จะถูกกระตุ้นโดยอารมณ์ต่างๆ (เช่น ความยินดี, ความโกรธ, ความเศร้า เป็นต้น) อันเป็นสภาวะของจิตที่ไม่ต่างอะไรกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติที่แท้ ซึ่งแม่สิ่งและปรากฏการณ์รอบๆ จะเข้ามากระทบ ก็

¹ Chi'iu Chai, and Winberg Chai, Confucianism, p.35.

² Wing-tsit Chan, A source Book in Chinese Philosophy, p.606.

สามารถแยกแยะพิจารณาได้ว่าอะไรถูกอะไรผิด รู้ว่าสิ่งที่ถูกคือกฎเกณฑ์ของธรรมชาติและสิ่ง
ที่ผิดก็คือสิ่งที่ผิดเพี้ยนไปจากธรรมชาติที่แท้ ถ้าผู้ใดสามารถรวบรวมจิตได้ในลักษณะเช่นนี้อยู่
ตลอดเวลา ก็เท่ากับว่าเขาได้มีมาตรวัดอันทรงประสิทธิภาพอยู่ในตัวสำหรับใช้ เป็นเกณฑ์ตัดสิน
สรรพสิ่ง ¹

คำว่า "จิ่ง" ตามคำอธิบายนี้ จึงมีความหมายเท่ากับการพยายามยกสถานะของจิตจาก
"เหยินฉิน" (จิตปดฺขณ) ให้กลายเป็น "เต้าฉิน" (จิตคุณธรรม) ดังได้กล่าวไว้ในบทที่แล้วมานั้นเอง จูชี
ยังมีความเห็นต่อไปอีกว่า จิตที่เป็นสมาธิหรือมีคุณภาพสูงนั้น ไม่จำเป็นจะต้องได้มาจากการนั่ง
เจริญภาวนาสมาบัติตามแบบของพุทธศาสนาเสมอไป แม้เขาจะยอมรับว่า การนั่งสมาธิเป็นวิธีการ
ที่ดีอย่างหนึ่งสำหรับการยกระดับคุณภาพของจิตให้สูงขึ้นก็ตาม ในความเห็นของเขา จิตอาจจะเป็น
สมาธิได้ก็โดยการแข่งความสนใจไปยังสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างแน่วแน่จดจ่อไม่ออกแวกคิดถึงสิ่งอื่น สภาวะ
ของจิตเช่นนี้เรียกว่า "จูฉี" (มุ่งแต่เพียงหนึ่ง) ซึ่งย่อมเป็นสภาวะที่เกิดขึ้นได้ในทุกอริยาบถของร่าง
กายและทุกขณะแม้กระทั่งในขณะที่กำลังประกอบกิจประจำวันอยู่ "จิ่ง" หรือสมาธิในทัศนะของจูชีจึง
อาจแยกกล่าวออกได้เป็น 2 ชนิดด้วยกัน ได้แก่ "ลือจิ่ง" (สมาธิที่ตาย) อันหมายถึงการนั่งเพ่งอาณ
สมาบัติที่ตัดผัสสะ เวทนาจากปรากฏการณ์รอบตัว ไม่ยอมรับรู้ความเป็นไปของเหตุการณ์ต่าง ๆ นานา
ห้าตัว เสมือนหนึ่งได้ตายไปจากโลกซึ่งเป็นมายาและไม่เที่ยงนี้ สมาธิโดยนัยเช่นนี้ ย่อมไม่ถูกกับ

¹ Ibid.

If one can in his daily life and at leisurely moments decidedly collect his mind right here, that is the equilibrium before the feelings of pleasure, anger, sorrow, and joy are aroused, and is the undifferentated Principle of Nature. As things and affairs approach, the mind can clearly see which is right and which is wrong accordingly. What is right is the Principle of Nature, and what is wrong is in violation of the Principle of Nature. If one can always collected the mind like this, it would be as if he holds the scale and balance to measure things.

วิสัยของสานุศิษย์ซ่งจื่อซิ่ง เป็นผู้มีอุดมการณ์ที่ของแวกกับสังคมอยู่ จูซีจึงอธิบายรับรองสมาธิอีกรูปแบบหนึ่ง เรียกว่า "หัวจิ้ง" (สมาธิที่มีชีวิต) โดยมุ่งหมายถึงการปฏิบัติวางตัวอยู่ภายในสังคมได้อย่างมีสติ อยู่ตลอดเวลา ไม่ลุ่มหลงในวิชาและไม่สนใจในการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว ซึ่งก็คือสภาวะของจิตที่พยายามพิจารณาถึงภาวะที่เที่ยงแท้ของชีวิตและจักรวาลดังกล่าวนั้นเอง ทั้งนี้โดยอาศัยพลังที่เกิดจากการรวบรวมจิตใจจลจลอยู่ที่ปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่งเท่านั้น จะเห็นได้ว่า แม้จูซีจะอธิบายเรื่องสมาธิ โดยนิยามใหม่ที่ปรองดองกันระหว่างจงจื่อกับพุทธศาสนาซึ่ง เขาเห็นว่า มีประโยชน์ต่อสังคมและชีวิตปัจจุบันมากกว่าก็ตาม แต่ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า เขาได้รับเอาแบบอย่างและความรู้มาจากพุทธศาสนาอย่างเต็มที่ โดยตรง

จิตที่มีคุณภาพหรือมีสมาธิจะช่วยให้แลเห็นความเป็นจริงของสภาพการณ์ต่างๆ ได้เป็นอย่างดี จึงกล่าวได้ว่า "จิ้ง" เป็นพื้นฐานที่สำคัญในการสร้างความสอดคล้องระหว่างธรรมชาติภายนอกกับธรรมชาติภายในตัวตน เนื่องจากอารมณ์จะถูกสติหรือสมาธิควบคุมอยู่ตลอดเวลาให้แสดงออกเป็นจริยวัตรที่มีชีวิตอันสัมพันธ์กับกาลเทศะได้เสมอ เมื่อเทียบกับคำอธิบายของซ่งจื่อแล้ว การมี "จิ้ง" ก็เท่ากับการมี "หลี่" หรือจารีตธรรมคอยกำกับกริยาการภายนอก และมี "เยี่ย" หรือดนตรีการคอยกลมเกลอจิตใจภายในนั่นเอง และเมื่อเทียบกับวิธีการของเมิ่งจื่อ "จิ้ง" ก็คือการบำรุงรักษาธรรมชาติแท้ภายในที่ดั้งเดิมของมนุษย์ไว้นั่นเอง "จิ้ง" จึงเป็นมรรควิธีในเชิงปฏิบัติซึ่งสังเคราะห์ขึ้นจากหลักการของซ่งจื่อกับวิธีการทำสมาธิจิตของพุทธศาสนาอีกทีหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม จูซีก็ยังคงมีความเห็นที่อาจจะต่างกับของเมิ่งจื่ออยู่ว่า ลำพังสมาธิจิตเพียงประการเดียว ยังไม่สามารถทำให้เข้าถึงสัจภาวะอันจะนำไปสู่ความเป็นนักปราชญ์ที่แท้ได้ ดังนั้นจึงต้องมีมรรควิธีอีกสายหนึ่งสำหรับเป็นทางเดินควบคู่กันไป นั่นก็คือการพยายามเพิ่มพูนความรู้ (จื่อจื่อ) ให้กับตัวตน เพื่อจักได้เป็นปัญญาประกอบสมาธิอีกโสดหนึ่ง อันคำว่า "จื่อจื่อ" นี้ เป็นศัพท์ที่มีความสำคัญอยู่ไม่น้อยในประวัติลัทธิซ่งจื่อ ด้วยปรากฏว่า ได้ใช้เป็นศัพท์นิยามถึงขั้นตอนหนึ่งในอุดมการณ์ 8 ขั้นตอนซึ่งระบุอยู่ในกัมภีร์ตาเสวีย (The Great Learning) ¹ และเมื่อถึงสมัยของ

¹ อุดมการณ์ 8 ขั้นตอนเรียงลำดับโดยอนุโลมได้แก่ เกอฮู, จื่อจื่อ, เจิ้งซิน, เจิ้งอี, ชิวเชิน, ฉี่เจีย, และ ผิงเพียนเจีย ดู The Great Learning, 1.

ปรัชญาของจื๊อใหม่ เจิ้งอ้อได้นำคำคำนี้มาใช้ โดยตีความว่า "หมายถึงการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ต่างๆรอบตัวทั้ง โดยการค้นคว้าจากตำรับตำราและ โดยการแสวงหาจากประสบการณ์" ¹ ทอมาถึงสมัยของจูซี เขาต้องการเน้นให้เข้ากับทฤษฎี "หลี่" ของเขาว่า นั่นปลายของการแสวงหาความรู้ต่างๆโดยวิธีการหรือรูปแบบใดๆก็ตาม ย่อมไปสิ้นสุดอยู่ที่ความรู้ใน "หลี่" ซึ่ง เป็นกฎ เกณฑ์อันสูงสุดของจักรวาล "หลี่" จึง เป็นความรู้สูงสุด เมื่อรู้เรื่อง "หลี่" แล้วก็จะไม่มีเรื่องอื่นที่ควรจะรู้อีกต่อไป เพราะ "หลี่" ก็คือเหตุผลของทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาล ดังนั้น การแสวงหาความรู้หรือ "จื๊อจื๊อ" จึงถูกแทนด้วยคำศัพท์ใหม่ของจูซีว่า "ฉฺยงหลี่" ซึ่งมีความหมายตามรูปศัพท์ว่า การพิจารณา "หลี่" ให้ถึงที่สุด

การพิจารณา "หลี่" ให้ถึงที่สุด (ฉฺยงหลี่) หมายถึงการแสวงหาความรู้ในเหตุผลซึ่งสิ่งต่างๆ และปรากฏการณ์ทั้งหลายใดเป็นไป และความรู้ในเหตุผลซึ่งสิ่ง เหล่านั้นควรจะเป็นไปนั้นเอง ฉะนั้น เหตุใดสิ่งต่างๆจึงเป็นไปเช่นนั้น จิตย่อมไม่เกิดความลังเลสงสัยอีกต่อไป และถาวรว่า สิ่งต่างๆเหล่านั้นควรจะเป็นไปอย่างไร การแสดงออกก็ไม่มัววันผิดไปได้ ²

การเพิ่มพูนความรู้ในเชิงปริยัติของจูซีหรือ "ฉฺยงหลี่" นี้ มีขอบข่ายที่กว้างขวางกว่าและเป็นสากลกว่าวิธีการของขงจื๊อ (ป๋อเหวิน) อยู่มาก เพราะมุ่งหมายที่การแสวงหาลักษณะของธรรมชาติ และจักรวาลเป็นสำคัญ และจากกฎเกณฑ์เหตุผลซึ่งเป็นลักษณะของจักรวาลดังกล่าวก็จะอนุมานไปถึงกฎศีลธรรมได้ เมื่อรู้แจ้งในกฎเกณฑ์ของจักรวาลและกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมแล้ว ปัญญา ก็จะเกิด

¹ Wing-tsit Chan, A Source Book in Chinese Philosophy, p.606.

² Ibid., p.611.

To investigate principle to the utmost means to seek to know the reason for which things and affairs are as they are and the reason according to which they should be, that is all. If we know why they are as they are, our will will not be perplexed, and if we know what they should be, our action will not be wrong, It does not mean to take the principle of something and put it in another.

ตามมาโดยปริยายจึงจะทำให้รู้จักกำหนดแนวทางปฏิบัติขึ้นได้เองว่า จะต้องทำอย่างไรจึงจะเหมาะสมกับสภาพที่ได้เห็นแล้ว วิธีการเช่นนี้เรียกว่า การพิจารณาเหตุผลจนเกิดเป็นอรรถัตติญาณขึ้น (Rationalistic Intuition) ซึ่งผิดกับวิธีของขงจื้อที่ดูเหมือนจะจำกัดอยู่แก่การศึกษาจากตำรับตำราที่บันทึกลักษณะของสังคมในอุดมคติเอาไว้เท่านั้น

การพิจารณา"หลี่"ให้ถึงที่สุดหรือการ"จูงหลี่"นั้น เป็นวิธีการที่จะกระทำ โดยตรงไม่ได้ เนื่องจาก"หลี่"หรือกฎเกณฑ์ของจักรวาลมีสภาวะ เป็นนามธรรมบริสุทธิ์ซึ่งไม่สามารถสัมผัสได้ด้วยอายตนะธรรมตา จึงปราศจากรูปร่างหรือตัวตนที่จะให้พิจารณาได้ ดังนั้น จะต้องอาศัยสื่อกลางในการพิจารณาให้เข้าถึงกฎเกณฑ์ดังกล่าว ซึ่งได้แก่รูปธรรมต่างๆของวัตถุและปรากฏการณ์ทั้งหลายนั้นเอง กล่าวอีกนัยหนึ่ง การที่จะพิจารณา"หลี่"ให้ถึงที่สุดได้ จะต้องกระทำ โดยทางอ้อมด้วยการพิจารณารูปธรรมของปัจเจกภาวะต่างๆซึ่งอายตนะทั่วไปสามารถรับรู้ได้แทน ทั้งนี้เป็นไปตามมูลบทที่ว่า ในแต่ละปัจเจกภาวะซึ่งเป็นรูปธรรมนั้นมีกฎเกณฑ์และเหตุผลของจักรวาลหรือ"หลี่"แฝงเป็นสาร์ตตะอยู่ด้วยในนามของ"ชิ่ง"หรือธรรมชาติ ไม่มีสิ่งใดในจักรวาลเลยที่จะปราศจาก"หลี่"หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ"ชิ่ง"นี้อยู่ในตัว การศึกษาพิจารณาแยกแยะหากฎเกณฑ์เฉพาะ (ชิ่ง) ในรูปธรรมของปัจเจกภาวะก็จะ เป็นทางให้สามารถอนุมานไปถึงกฎเกณฑ์สากลหรือ"หลี่"ซึ่งไร้อัตนคติด้วยโดยปริยาย วิธีการพินิจพิจารณาธรรมชาติแท้หรือกฎเกณฑ์เฉพาะในปัจเจกภาวะต่างๆนี้ จูซีเรียกว่าการ"เก้ออู๋" เมื่อรวมความแล้ว "เก้ออู๋"จึงเป็นวิธีการทางอ้อมของ"จูงหลี่"อันจะทำให้เกิดปัญญาหรือญาณรูแจ้งขึ้นได้

คำกล่าวที่ว่า จื้อจื้อ จะต้องขึ้นอยู่กับการ เก้ออู๋ นั้น หมายความว่า หากต้องการเพิ่มพูนความรู้ให้กว้างขวางขึ้น ก็จำเป็นจะต้องพิจารณาสรุปลง เพื่อให้เข้าใจ"หลี่"ของสิ่งนั้นๆให้โด่งถึงที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากไม่มีจิตของมนุษย์ใดที่จะปราศจากธาตุรู้อยู่ และในโศกหลอนก็ไม่มีสิ่งใดที่จะปราศจาก"หลี่"อยู่ในตัว ฉะนั้น"หลี่"ไม่ได้รับการศึกษาพิจารณาให้ถึงที่สุด ความรู้ก็ย่อมถูกจำกัดอยู่เพียงแคระดับหนึ่งเท่านั้น โดยเหตุนี้ ในคัมภีร์ตาส์เวียจึงสอนให้ศึกษาธรรมชาติของสรรพสิ่งใหญ่ถึงที่สุดเสียก่อน หลังจากที่ใคร่พินิจพิจารณาตั้งกล่าวเป็นเวลาพอสมควรแล้ว ก็จะทำให้เกิดมีญาณรูแจ้งขึ้นได้ และเมื่อถึงเวลานั้น ย่อมทำให้มีความรู้

เกี่ยวกับสรรพสิ่งไม่ว่าจะเป็นภายนอกหรือภายใน จะเป็นเปลือกกระพี้หรือแก่น ดังนี้
 ญาณของจิตก็จะได้รับการพัฒนาขึ้น โดยปริยาย นี่คือความหมายของ "เกออู" และนี่
 ก็คือความหมายของ "จื่อจื่อ" ¹

หลักการของเกออูก็คือ การใช้จิตแห่งพิจารณาหาสารัตถะที่แท้จริงภายในปัจเจกภาวะใด
 ปัจเจกภาวะหนึ่ง เพื่อให้เกิดความรู้แจ้งในเหตุผลและกฎเกณฑ์ของจักรวาล การเกิดความรู้

¹ Ch'u Chai, and Winberg Chai, Confucianism, p.145.

The statement, "the extension of knowledge depends upon the investigation of things," means that if we extend our knowledge, we must consider things and gain exhaustive knowledge of their Li. This is because there is no intelligence in men's minds without knowledge, and there is no single thing in the world without the Li. But if the Li is not exhaustively studied, this knowledge will be limited in its extension, Hence the teaching of the Ta Hsueh must at its outset lead students to study all things in the world, proceeding from what is already known of the Li in these things, to gain a further exhaustive knowledge of it until the limit is reached. After such efforts are put forth for a considerable time, one will become in a moment of sudden illumination completely enlightened. Then in all things, whether the internal or the external, the essence or the husk, there will be nothing which is not comprehended, and the mind in its substance and function will become enlightened. This is what is meant by "investigation of things" (ko wu). This is what is meant by the "extension of knowledge" (chih chih).

ดังกล่าวนี้ ย่อมมิใช่ได้มาด้วยการศึกษาจากปัจเจกภาวะเพียงหน่วยเดียวหรือชนิดเดียวเท่านั้น จะต้องมีการสะสมข้อมูลเพื่อประกอบการพิจารณาอย่างสม่ำเสมออยู่ตลอดเวลา และการได้มาซึ่งข้อมูล ก็มีได้จำกัดอยู่แต่เพียงการสังเกตจากสิ่งหรือปรากฏการณ์ที่เป็นจริงเท่านั้น หากรวมไปถึงวิธีการอื่น ๆ อีกด้วย เช่น การอ่านค้นคว้าจากตำรับตำรา การอภิปรายโต้แย้งกัน การทดลอง และการบอกเล่าสู่กันฟัง เป็นต้น หลักการ เช่นนี้จึงไม่ต่างไปจากวิธีการแสวงหาความรู้ที่เป็นแบบวิทยาศาสตร์ปัจจุบันแต่อย่างใด เนื่องจากเป็นการศึกษาธรรมชาติของสิ่งหรือปรากฏการณ์เฉพาะต่างๆ เพื่อที่จะสรุปขึ้นเป็นความรู้ในกฎเกณฑ์ธรรมชาติหรือกฎเกณฑ์ของจักรวาล

ในการอุทิศตนเพื่อพิจารณา "หลัก" หนึ่งถึงที่ล้นนั้น มิได้หมายถึงการพิจารณากฎเกณฑ์ในทุกๆ ปัจเจกภาวะที่มีปรากฏอยู่ในโลก และก็มีได้หมายความว่าเราจะเข้าใจกฎเกณฑ์อันเป็นสากลได้ด้วยการพิจารณาปัจเจกภาวะเพียงหน่วยเดียวหรือสิ่งเดียวเท่านั้น เราจำเป็นต้องสะสมข้อมูลต่างๆ เอาไว้ เพื่อจะได้เป็นพื้นฐานที่มั่นคงยิ่งขึ้นไปเรื่อยๆ สำหรับการเข้าถึงกฎเกณฑ์ของจักรวาล¹

เราจะต้องพิจารณาธรรมชาติที่แท้ในสรรพสิ่งและปรากฏการณ์ที่เราได้สัมผัส ตัวอย่างเช่นเมื่อเราอ่านหนังสือ ก็พิจารณาถึงกฎเกณฑ์ที่ปรากฏอยู่ในตัวอักษร เมื่อเราฟังคำบอกเล่า ก็พิจารณาถึงกฎเกณฑ์ที่ปรากฏอยู่ในถ้อยคำสนทนา เมื่อลงมือกระทำการใดๆ ก็พิจารณาถึงกฎเกณฑ์ของกิจการนั้นๆ ไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็นสิ่งที่หายากหรือละเอียด เป็นสิ่งที่ใหญ่

¹ Chi Hsi, Reflections on Things at Hand, trans. Wing-tsit Chan, (New York : Columbia University Press, 1967), p.92

To devote oneself to investigating principle to the utmost does not mean to investigate the principle of all things in the world to the utmost nor does it mean that principle can be understood merely by investigating one particular principle. It is necessary to accumulate much knowledge and then one will naturally come to understand principle.

หรือเล็ก จะต้องพิจารณาให้หมด เมื่อผ่านการพิจารณาในระยะเวลาอันยาวนานพอสมควรแล้ว ก็จะเข้าใจในสิ่งนั้นอย่างแจ่มแจ้ง และเมื่อนั้น สิ่งที่ยาบักก็จะกลายเป็นสิ่งที่ประณีต สิ่งทีเล็กก็จะกลายเป็นสิ่งทีใหญ่

ข้อที่นำสังเกตุก็คือ การ"เกออุ"นี้ เป็นขบวนการทีจะต้องอาศัยจิตเป็นองค์กรในการพิจารณา เช่นเดียวกับ"จิ้ง"ซึ่ง เป็นมรรควิธีอีกสายหนึ่ง ข้อทีแตกต่างกันระหว่างมรรควิธีทั้งสองนี้ก็คือ "เกออุ"มีเป้าหมายอยู่ที่การพยายามศึกษาจัดเก็บข้อมูลต่างๆ เพื่อให้ความรู้ของจิตเกี่ยวกับ"หลี่"มีมากขึ้นเป็นลำดับ ส่วนเป้าหมายของ"จิ้ง"ก็คือการปฏิบัติจิตให้เป็นสมาธิจนมีคุณภาพเพียงพอในการพิจารณาสังภาพของ"หลี่"จากข้อมูลที่ไ้มาจากการ"เกออุ"อีกทีหนึ่ง เมื่อจิตพิจารณาจนรู้ชัดในระดับหนึ่งแล้ว ก็จะกลายเป็นพื้นฐานสำหรับการ"เกออุ"เพื่อหาข้อมูลในระดับทีลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปอีก และสมาธิของจิตก็จะพิจารณาต่อไปจนถึงระดับทีรู้แจ้งเห็นชัดในกฎเกณฑ์ของจักรวาล และเมื่อนั้นก็จะส่งผลออกมาเป็นธาตุสมบัติของความเป็นนักปราชญ์ผู้รู้แจ้งในแนวทางปฏิบัติและสามารถวางตัวได้ถูกต้องเหมาะสมต่อไป การ"เกออุ"จึงจำเป็นต้องอาศัยสมาธิจิตหรือ"จิ้ง" และ"จิ้ง"ก็จำเป็นต้องอาศัย"เกออุ"อยู่ด้วยประการฉะนี้ "เกออุ"เพื่อผลทางปริยัติ และสมาธิจิต(จิ้ง)เพื่อผลในทางปฏิบัติจึงเป็นมรรควิธี 2 แนวทางทีจะต้องดำเนินควบคู่กันไปเป็นวงจรในจิต จะต้องพึ่งพาอาศัยกันเสมือนหนึ่งล้อสองข้างของเล่มเกวียน ดังคำของจูซีทีกล่าวไว้ว่า "ทั้ง จิ้ง และ เกออุ ไม่ควร

1 Ibid.

We must investigate principle in the things and affair we deal with. For example when we read, we investagate principle in the printed word. When we listen to others we investigate it in conversation, when handling affairs, we investagate it in the affairs themselves. Whether things are refined or coarse, big or small, we must investigate them all. After a long time we shall understand them, and the coarse will become refined and the small will become big.

ได้รับการเน้นเฉพาะแต่เพียงอย่างเดียวอย่างใดอย่างหนึ่งจนมากเกินไป" ¹ เพราะถ้าหากหย่อนหรือบกพร่องไปในด้านใดด้านหนึ่ง ทนทางแห่งความเป็นนักปราชญ์ก็ย่อมไม่อาจชัดเจนขึ้นในจิตได้

วงจรของมรรควิธีในจิตทั้ง 2 แนวทางที่ได้อธิบายมาทั้งหมดนี้ อาจแสดงให้เห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นด้วยแผนภูมิดังนี้

มรรควิธีของจูจี้ นี้ โดยเนื้อหามากแล้วก็ยังคง เป็นแนวทางที่ถูกกำหนดขึ้น โดยปรัชญาของจ้อ โบราณนั่นเอง แต่ขอแตกต่างที่ทำให้คำอธิบายของเขาสถิตยิ่งขึ้นก็คือ การพยายามประสานแนวทางของจ้อที่เน้นสาธยายในแง่ปริยัติไว้อย่างละเอียด กับแนวทางของเม้งจ้อที่เน้นในแง่ปฏิบัติจิต โดยเฉพาะเข้าด้วยกัน จูจี้มีความเห็นว่า แนวทางทั้งสองนี้ต่างก็มีเอกลักษณ์และความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน จึงยอมรับทั้งสองอย่างโดยกำหนดบทบาทให้เท่าเทียมกัน ในขณะเดียวกัน เขาก็ได้นำเอาความรู้ที่มีอยู่ในเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนาและปรัชญาเต๋าเข้ามาประสานให้เกิดเป็นแนวทางที่ปรองดองกันมากขึ้นอีกด้วย หากจะได้มีการวิจัยถึงมรรควิธีของพุทธศาสนาในจีนและปรัชญาเต๋าซึ่ง เน้นหนักในการอบรมจิตและการ เข้าสัมพันธ์กับธรรมชาติตามลำดับแล้ว ก็คงจะพบว่า ต่างก็มีแนวโน้มที่เข้ากันได้กับมรรควิธีของจูจี้ได้อย่างดี อย่างน้อยก็ดีกว่ามรรควิธีของจ้อ โบราณที่เน้นสังกมและการปกครองแบบจัด กระแสธารของหลักความคิด 3 กระแสใหญ่ของจีน จึงไหลมารวมกันอยู่ในปรัชญาสังเคราะห์ของจูจี้ได้ด้วยปรัชญาญาณและความรอบรู้อันน่าทึ่งของเขา โดยแท้

¹ Ibid., p.65.

สรุป

เป้าหมายและมรรควิธีของชีวิตในทัศนะของจูซี นอกจากจะอาศัยการสังเคราะห์ขอมูล และวิธีการของชงจื่อและเมิ่งจื่อเป็นพื้นฐานของการอธิบายแล้ว ยังเป็นทัศนะที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของ ทฤษฎีธรรมชาติและที่มาของมนุษย์อันเป็นปรัชญามนุษย์ในแง่เมตาฟิสิกส์ของเข่าอีกด้วย การที่จูซี ตั้งเป้าหมายของความเป็นนักปราชญ์ไว้สูงถึงขั้นของการรู้แจ้งในสัจภาวะของจักรวาล ก็เพราะ เขามีความเชื่อพื้นฐานว่า สัจภาพดังกล่าว เป็นสัจภาวะที่แท้เพียงสิ่งเดียวของจักรวาล โดย ที่ความหลากหลายทั้งปวงเป็นเพียงการแสดงออกของสัจภาพดังกล่าวนี้ทั้งสิ้น มนุษย์ก็เป็นการแสดง ออกของสัจภาพนั้นด้วยเช่นกัน การทำความเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์หรืออีกนัยหนึ่งก็คือการทำ ความเข้าใจธรรมชาติของจักรวาล จึงเป็นเสมือนกับการกลับสู่สภาวะอันเป็นสัจจะและเที่ยงแท้ ดังเดิม ตรรกะที่เข้าถึงไม่ถึงความจริงแท้ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับสรรพสิ่งก็ย่อมไม่อาจ เกิดขึ้นได้ และการหมุนเวียนของสรรพสิ่งจึงเป็นวัฏจักรของอวิชชาและความทุกข์ทั้งปวงก็จะมีอยู่ คงมีอยู่ต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด การเข้าร่วมกับสัจภาวะจึงเป็นเป้าหมายที่แท้จริงของการ เกิดขึ้นเป็น ตัวตนอันหลากหลายของสรรพสิ่ง โดยเหตุนี้

ส่วนมรรควิธีของจูซี ก็เป็นไปตามมูลบทที่ว่ามนุษย์มีธรรมชาติอยู่ 2 ส่วน คือส่วนที่บริสุทธิ์ ของกฎเกณฑ์นามธรรม และส่วนที่ก่อให้เกิดความไม่บริสุทธิ์คือฝ่ายรูปธรรม วิธีการของเขาจึงมีทั้ง เชิงนามธรรมและเชิงรูปธรรม กล่าวคือ มีการกำหนดหรือควบคุมจิตเป็นวิธีการทางนามธรรม และมีการใฝ่หาความรู้ในสภาพแวดล้อมรอบตัวเป็นกลไกทางรูปธรรม ทั้งนี้ก็โดยอาศัยข้ออธิบายที่ มีอยู่แล้วในปรัชญา 3 กระแสใหญ่ของจีนเป็นแม่แบบแนวทางที่สำคัญดังกล่าวมาแล้ว

การอธิบายของจูซีจึงมีพื้นฐานทางเมตาฟิสิกส์รองรับอย่างมั่นคงพอสมควร ผิดกับการ อธิบายของชงจื่อซึ่งสร้างสังคมในอุดมคติ (Utopia) ที่คล่องตัวเลื่อนลอยขึ้นเป็นพื้นฐานรองรับ และผิดกับการอธิบายของเมิ่งจื่อซึ่งยังเชื่อในอำนาจของฟ้าดินและสนใจแต่ทางสุขของปัจเจกบุคคล คำอธิบายของจูซีจึงมีน้ำหนักน่าเชื่อถือมากกว่าในสายตาของชาวจีนสมัยศตวรรษที่ 11 ซึ่งเริ่มมีความ สำนึกทางวิทยาศาสตร์มากขึ้นบ้างแล้ว โดยเหตุนี้เองที่ลัทธิขงจื่อมี โอกาสฟื้นคืนชีพวนกลับมาเป็น ลัทธินิยมประจำชาติได้อีกครั้งหนึ่งหลังจากที่ไคซิง เหว ไปนานนับเป็นศตวรรษ